

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIDEN SAXO

UDGIVET AF STATENS ARKIVER NR.1 2010

APOTEKERSØNNEN FRA SKANDERBORG • SMÅSTAT ELLER STORMAGT?
DRONNINGENS SØRØVERE • PRINS FREDERIK AF NØR OG CHRISTIAN 8.

OPFATTELSE DER ÆNDRER HISTORIEN

AF STEFFEN HARPSØE

Vores opfattelse af verden, og hvordan den burde være, farver vores oplevelser i livet. Nogle gange har vores opfattelse endda indflydelse på andres liv. Ingen af os eksisterer i et vakuum, og opfattelser formes og ændres i samspillet med andre mennesker og deres verdensopfattelser. Når flere mennesker deler opfattelse, er der mulighed for, at det udvikler sig til en 'bevægelse' eller ideologi, som er med til at ændre historiens gang. Hos enkelte stærke individer er verdensopfattelsen så brændende, at de formår at sætte deres personlige aftryk på historien. Således forholder det sig i dette nummers historie om C.A. Koefoed, der spillede en stor rolle i reformerne af det russiske landbrug, indtil revolutionen satte en stopper for dem. Et andet tilfælde, hvor en verdensopfattelse heller ikke opnåede succes, men dog stadig var med til at forme historiens gang, skildres i artiklen om Prinsen af Nør, set gennem hans brevveksling med svogeren Christian 8.

Ikke blot opfattelser i samtiden er med til at forme historien, også eftertidens opfattelse af handlingsforløb og begivenheder er med til at ændre historien – eller rettere vores forståelse af dem. Dette viser sig især, når historikerne diskuterer og revurderer historien. Dette afspejles i hele to artikler i dette

nummer: I den ene bringer vi et bidrag til den fortsatte diskussion om, hvorvidt Dronning Margrete I. bevidst og aktivt brugte "statsautoriserede" sørøvere som en del af magtkampen med hansestæderne. I den anden artikel sætter afgående redaktør Lars B. Struwe spørgsmålstegn ved opfattelsen af "den lange fred" i 1700-tallet.

Samtidig er redaktionen jo blevet en opfattelse fattigere, i og med at Lars B. Struwe er gået af som redaktør. Vi har desværre endnu ikke nået at finde en ny redaktør, men håber at kunne præsentere én i næste nummer. Redaktionen har endvidere besluttet, at vi lader rubrikken "I næste nummer" udgå. Dette gør vi for at få større frihed til at tilrettelægge, hvilke artikler vi vil bringe i et givent nummer, kombineret med at vi et par gange desværre har oplevet, at de omtalte artikler ikke er blevet færdige til tiden. I stedet vil vi bringe nyheder og småstykker fra historien og arkivverdenen. I dette nummer præsenteres et spændende formidlingstiltag på internettet, som forhåbentlig bliver udvidet med tiden.

Vi håber, at dette nummers artikler formår at rykke ved læsernes opfattelse af historien.

SIDEN SAXO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE, NR. 1 • 27. ÅRGANG 2010

DISTRIBUTØR:

Syddansk Universitetsforlag

REDAKTØR:

Steffen Harpsøe (ansv.)

REDAKTIONSPANEL:

Poul Olsen
Steen Ousager

LAY-OUT:

Donald Jensen, Unisats ApS

TRYK: Narayana Press

ABONNEMENT:

Tegnes ved henvendelse til
Syddansk Universitetsforlag,
Campusvej 55, 5230 Odense M,
Tlf. 66 15 79 99
www.universitypress.dk

GIRONR.: 8042020

ÅRGANG:

2010 kr. 200. Løssalg pr. nr. ved forsendelse
kr. 60. Udlandsabonnement årgang 2010:
Kr. 250.

ISSN: 01 09 6028

DISTRIBUTION:

Magasinpostkontoret. Adresseændring meld
på tlf. 66 15 79 99.

Siden Saxo udkommer 4 gange årligt.

FORSIDE:

Stralsunds segl fra 1329. Gengivet efter Olaf Olsen
"Ufredens hav".

© COPYRIGHT:

Siden Saxo 2010

INDHOLD

APOTEKERSØNNEN FRA SKANDERBORG 4
DER VILLE REDDE RUSLAND GENNEM REFORMER
Carl Andreas Koefoed – en unik dansk skæbne i Rusland

SVETLANA WOLDER

SMÅSTAT ELLER STORMAGT? 16
Danmark-Norges stilling i 1700-tallet

LARS BANGERT STRUWE

BOGNYT 28

DRONNINGENS SØRØVERE 30

BJARNE SALLING PEDERSEN

BREVE MELLEM SVOGRE 42
Prins Frederik af Nør og Christian 8.

ANDERS MONRAD MØLLER

SPØRGEKASSEN 50

STATENS ARKIVER

ÅBNINGSTIDER PÅ
STATENS ARKIVERS LÆSESALE:

RIGSARKIVET:

Mandag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Fra 2. maj til 31. august, mandag til fredag
kl. 9.00 til 16.00.

LANDSARKIVERNE:

Tirsdag til lørdag kl. 9.00 til 16.00.
Lørdagslukket fra 1. maj til 31. august.

ERHVERVSARKIVET:

Mandag til fredag 9.00 til 16.00 (hele året).

For Statens Arkiver som helhed – Rigsarkivet, Landsarkiverne og Erhvervsarkivet – er læsesalene lukket på søn- og helligdage, Påskelørdag, lørdag efter Store Bededag, fredag efter Kristi Himmelfartsdag, 1. maj, Grundlovsdag, i dagene fra 23. december til 2. januar – begge dage inklusive – samt forudgående lørdag, hvis denne er sidste åbningsdag før jul.

DANSK DATA ARKIV:

Dansk Data Arkiv har ingen egentlig læsesal. Brug af arkivets materialer foregår bl.a. via bestilling af undersøgelser m.m.

www.sidensaxo.dk

Apotekersønnen fra Skanderborg der ville redde Rusland gennem reformer

Carl Andreas Koefoed (1855-1948)

— en unik dansk skæbne i Rusland.

”Mange mente både dengang og senere, at hvis udskiftningen var blevet påbegyndt 20 år tidligere, så ville ingen revolution være kommet...”

Rusland blev den jyske apotekersøns andet fædreland, og reformen af det russiske landbrug hans livsopgave. Chancen opstod, da den konservative politiker Pjotr Stolypin i 1906 blev udnævnt til ministerpræsident. I årene før Første Verdenskrig kom Koefoed til at spille en central rolle i det stort anlagte forsøg på at reformere det russiske landbrug og dermed det russiske samfund. Med hele sin energi gik han ind i det gigantiske arbejde på at skabe en stærk og fri bondestand i det mægtige land.

Efter revolutionen blev Stolypins reformer stemplet som reaktionære af den officielle propaganda, og Koefoeds navn blev glemt.

Det er i høj grad symbolsk, at der i 155-året for Koefoeds fødsel er interesse for hans ideer og arbejde. I dag som dengang afhænger moderniseringen af det russiske landbrug af en omfordeling af jorden og etableringen af en selvstændig bondestand.

SVETLANA WOLDER

Selvom det er C. A. Koefoed, der er artiklens hovedperson, så drejer det sig i lige så høj grad om manden med ploven – den russiske bonde, thi det var forbedringen af hans kår, der var Koefoeds livsmål. *Grafik af Katerina Aksenova til udstillingen ”C. A. Koefoed og hans rolle i de russiske landbrugsreformer”.*

Forholdet mellem det store russiske rige og det lille Danmark var tæt og venskabeligt i perioden 1870-1917. Naboskabet omkring Østersøen og de gode politiske kontakter, der blev hjulpet frem af ægteskabet mellem prinsesse Dagmar og Aleksander 3., stimulerede de handelsmæssige og kulturelle forbindelser.

Rusland tiltrak nogle tusind danskere som de store muligheds land – som en slags ”andet Amerika”. De drog mod øst for at tjene penge og gøre karriere, og mange af dem lærte sig russisk og giftede sig ind i russiske familier.

Danske virksomheder og danskere med specialviden, europæisk udsyn og den nødvendige portion eventyrlyst så deres chance i et Rusland under forandring. Tsar-

Den 610 meter lange rampe til Finlandsbroen i Skt. Petersborg, bygget af Christiani & Nielsen 1910-13, et af de største arbejder i jernbeton i Rusland i begyndelsen af 1900-tallet. Erhvervsarkivet.

riget blev det største marked for dansk industri og den tredje eller fjerde vigtigste handelspartner for Danmark.

De danske investeringer voksede, og danske industri- og handelsforetagender spillede en vigtig rolle i det russiske erhvervsliv fra Skt. Petersborg i vest til Vladivostok i øst. Store Nordiske Telegrafelskab, F. L. Smidt & Co., OK og Christiani & Nielsen var nogle af de firmaer, som satsede på det russiske marked.

Blandt danskerne i Rusland optræder landmænd, mejerister, læger, veterinærer, telegrafister og ingeniører, og da det var dygtige fagfolk, fik de ofte succes, og nogle opnåede endog høje stillinger i det russiske samfund.

Til Rusland med en plov i bagagen

Carl Andreas Koefoed blev født den 16. oktober 1855 i Skanderborg som den næstældste i en stor borneflok. Hans far Henning G. Koefoed var byens apoteker, og i apotekets gamle port står endnu at læse, at faren ejede apoteket fra 1853 til 1863.

Porten til det gamle apotek i Skanderborg, hvor man kan læse, at faren Henning G. Koefoed var byens apoteker fra 1853 til 1863. Foto af artiklens forfatter.

Den unge Koefoed iført russerskjorte i 1881, mens han var forvalter på en stor gård i Titovo mellem Tula og Kaluga. Gengivet efter Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): "Danmark og Rusland i 500 år."

Moderen døde, da den 10-årige Carl Andreas boede i København og gik på privatskole sammen med sin bror.

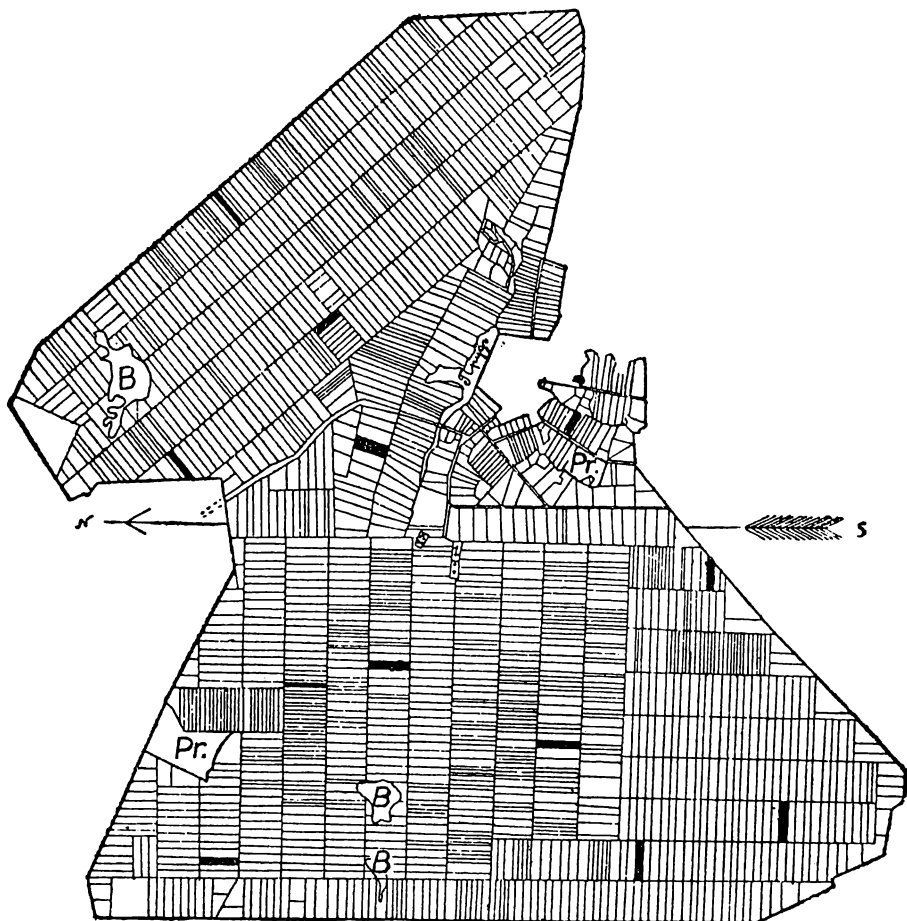
Allerede som konfirmand vidste han, at han skulle være landmand. I sommeren 1863 solgte faren apoteket og byggede på sit jordstykke i Skanderborg Hestehave en gård, som han kaldte "Godthaab". Her høstede den unge Koefoed sine første praktiske landbrugserfaringer. Efter at han var blevet landbrugskandidat fra Landbohøjskolen, arbejdede han i to år som underforvalter på gården "Aakær" nord for Horsens Fjord.

Ung og med mod på livet tilfredsstillede forvalterstillingens meget papirarbejde ham ikke. Han tog et kursus i praktisk mejeribrug, og i sommeren 1878 besluttede han, endnu før han var fyldt 23 år, at bryde op fra sit fædreland. Målet for den virkelystne dansker var Rusland. Hvorfor? Ifølge Koefoed selv var det blot "et spil af tilfældigheder".

Dengang kunne han ikke vide, at det skulle blive til "50 år i Rusland"...

Allerede i den russiske told vakte Koefoed opsigt med sin store bagage, der blandt andet omfattede en hel plov!

Fra første færd fattede han sympati for det nye land. Sproget og landets sæd og skik interesserede ham levende. I starten arbejdede han i en lille dansk koloni i Velikie

Jordfordeling før reformerne i en landsby i Volynien. De sorte parceller tilhører samme gård, og dette illustrerer fint, hvor meget tidsspilde den enkelte bonde måtte have ved transport mellem sine dyrkningsarealer. Gengivet efter C. A. Koefoed: "50 Aar i Rusland."

Russiske bønder under "mir-systemet". "Miren" var et fællessamfund, som ejede jorden. Gengivet efter udstillingen "C. A. Koefoed og hans rolle i de russiske landbrugsreformer."

Luki (400 km syd for Skt. Petersborg), senere som forvalter på en stor gård ved Moskva, hvor han fik ry for at være en god landmand.

Koefoed lærte sig hurtigt flydende russisk, hvad der ingenlunde er let for en vesteuropæer, og han blev nu tiltalt som Andrej Andrejevitj Kofod. I 1887 giftede han sig med en ung studine fra Skt. Petersborg, Jelisaveta Petrovna Objedova. Ægteskabet var harmonisk, og parret fik datteren Nina.

Koefoeds vision: Fællesejet – "miren" – skal fjernes, og jorden fordeles på ny!

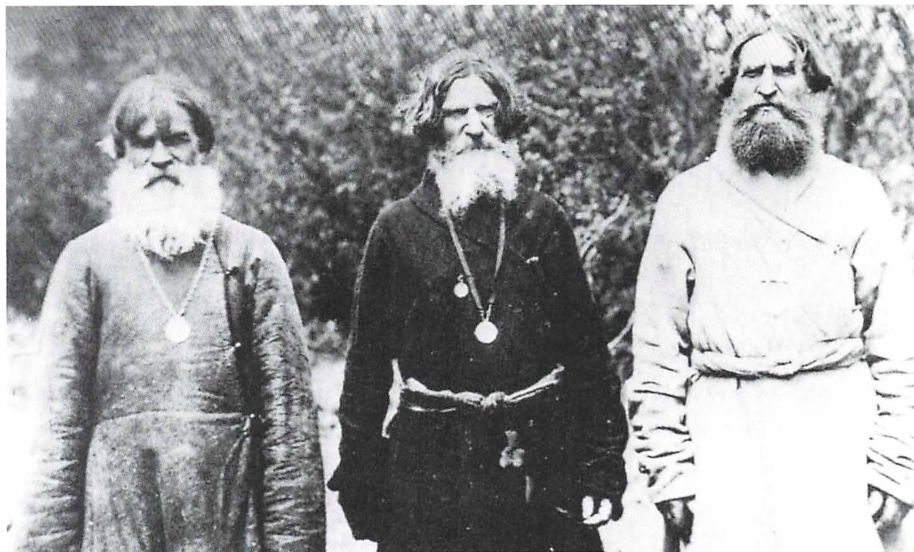
Rusland forandrede Koefoed. Hver dag gik han ud på markerne, talte med bønderne og horte om deres problemer. Med egne øjne så han, hvordan den russiske bonde måtte bruge tid og kræfter på at gå frem og tilbage mellem sine undertiden helt op til 100 (!) små jordstykker. Med Koefoeds bramfrie udtryk var dette "*en tåbelig fordeling af jorden*".

Han forstod snart, at det var nødvendigt at foretage en *udskiftning*, dvs. ophæve landsbyernes århundredgamle jordfællesskab, for at det russiske landbrug kunne komme på højde med det vesteuropæiske. I Danmark var en sådan udskiftning begyndt allerede omkring 1760 og stort set fuldført omkring 1810. Som dansker anså han det for en selvfølge, at de spredte parceller, hvoraf hver enkelt bondegård bestod, skulle samles til ét hele.

Ideen om udskiftning stodte på bred modstand hos russerne, der mente, at det var et område, udlændinge ikke havde forstand på. For dem var begrebet *mir* landsbyfællesskabet – et dogme, et særligt russisk fænomen, der ikke kunne diskuteres.

"Miren" var et fællessamfund, som ejede jorden, og det gav en række sociale fordele især til de svageste stillede. Men der var også mange ulemper: Den fælles beslutningstagning tog initiativet fra de mest driftige bønder, og den uhensigtsmæs-

Russiske *starosta*'er (oldermænd for "miren"). Det var mænd som disse, Koefoed samarbejdede med omkring udskiftningerne i de enkelte landsbyer. Gengivet efter Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): "Danmark og Rusland i 500 år."

sige fordeling af jorden på en mængde spredte småparceller umuliggjorde en effektiv landbrugsdrift.

Koefoed var klar over, at ingen ville tage en udlænding alvorligt, der for at løse det mest russiske af alle russiske spørgsmål foreslog en gennemgribende udskiftning af jorden. Det var ikke nok at pege på udenlandske erfaringer. Han måtte kunne fremvise et konkret eksempel på en vellykket udskiftning fra Rusland selv.

I 1888 blev han ansat som taksator i den nyoprettede, alrussiske "Adelsbank" og fik fra da af mulighed for at rejse rundt i landet og indsamle materialer til sit fremtidige arbejde. Forst i 1901 stodte han i Hviderusland på steder, hvor bønderne havde ophævet jordfællesskabet og udskilt de enkelte gårdes jorder uden statens indblanding. I alt fandt han over 900 landsbyer, hvor bønderne på eget initiativ havde omfordelt jorden.

Ingen i landets overste ledelse interesserede sig for udskiftningerne eller havde nogen forståelse for deres økonomiske og sociale betydning. Koefoed betragtede det derfor som sin opgave at overbevise regeringen om, at udskiftningerne var nødvendige, og at det var den, der skulle stå i spidsen for dem.

Endnu var Koefoed ikke kendt i landets offentlighed. Gennembruddet kom i 1904, da han holdt et foredrag i Det Kejserslige Geografiske Selskab og fortalte om sine mangeårige selvbestaltede undersøgelser. Finansministeren Sergej Witte fritog ham fra tjenstligt arbejde, for at han kunne fortsætte sit virke. Han kunne nu begynde den agitation, som satte udskiftningen i verdens største agrarland i gang.

Stolypin kommer til magten

Paradoksalt nok herskede der sult og fattigdom overalt i de russiske landsbyer i en tid, da den russiske landbrugsproduktion steg, eksporten af fodevarer voksede, og Europa spiste sibirisk smør på russisk brød.

LITTERATUR

C. A. Koefoed: "50 Aar i Rusland", København 1945.

Anatolij Guterts: "Stolypins reformer og landbrugsreformatoren C. A. Koefoed" (russisk), Moskva 2003.

Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): "Danmark og Rusland i 500 år", København 1993.

Landbrugets almindelige tilbagestående var en bremsekreds på den politiske og økonomiske udvikling i hele landet. Rusland var nok et bondeland, men den russiske bonde havde ikke ejendomsret til én eneste plet af sin fædrene jord. Kun en radikal ændring af bondernes liv kunne forny og styrke det russiske samfund, afværge truslerne om en blodig omvæltning og føre Rusland ind i den moderne tidsalder.

I 1905 var der revolution med strejker i storbyerne og masseopstande ude på landet. Da revolutionen var slået ned, udnævnte tsar Nikolaj 2. den resolute og handlekraftige Pjotr Stolypin til ministerpræsident.

Som Stolypin sagde: *"Staten er syg, og den sygeste og svageste del er bondestanden"* – og bondestanden udgjorde over 80% af befolkningen. Han forstod, at det var nødvendigt at reformere det tilbagestående landbrug – både af økonomiske og politiske grunde. Målet for hans reformer var at nedbryde det gamle landsbyfællesskab og skabe en stand af selvejerbønder, der kunne blive et stabilt element i det russiske samfund.

I 1906 iværksatte Stolypin sine agrarreformer, som kunne være blevet vendepunktet for Rusland.

"Landindretnings-general"

Koefoeds uegennyttige interesse for Ruslands bønder og hans arbejde på at forbedre deres kår havde opnået officiel anerkendelse, og i årene 1906-16 var han en nøglefigur i regeringens bestræbelser på at modernisere landbruget. Han blev fastansat ved landbrugsministeriet i Skt. Petersborg, hvor reformerne planlagdes.

Pjotr Arkadjevitj Stolypin (1862-1911). Indenrigsminister i Rusland fra april 1906, og fra juli samme år tillige ministerpræsident, frem til sin død efter et attentat i Kiev 1911. Gengivet efter C. A. Koefoed: *"My Share in the Stolypin Agrarian Reforms"*.

Isaak-pladsen i Skt. Petersborg. Landbrugsministeriet havde før revolutionen i 1917 til huse i bygningen til højre. Gengivet efter *"50 let v Rosii"*, Skt. Petersborg 2009.

Koefoed (siddende nr. 3 fra venstre) sammen med stedlige landmålere i Perm 1909. Koefoed rejste hver sommer og vinter rundt i Rusland og kontrollerede fremdriften af udskiftningerne. *Gengivet efter Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): "Danmark og Rusland i 500 år."*

Koefoed udnævntes til en af Stolypins "landindretnings-generaler", hvis opgave det var at forklare den lokale administration og befolkning, hvilke reformer der skulle gennemføres, og hvad formålet med dem var.

Der var tale om et kæmpearbejde. Det var ikke nok at give bonderne retten til jorden, gøre dem frie, hjælpe dem med kreditter, redskaber og råd. Der skulle en mentalitetsændring til, og hertil var flere årtiers fredeligt arbejde nødvendigt. I det lille Danmark var der trods alt gået næsten to generationer, før udskiftningen var tilendebragt.

For Koefoed var udskiftningen det eneste middel til en endelig løsning på agrarspørgsmålet, mens Stolypin så løsningen i udstykningen af de jorde, som staten opkøbte.

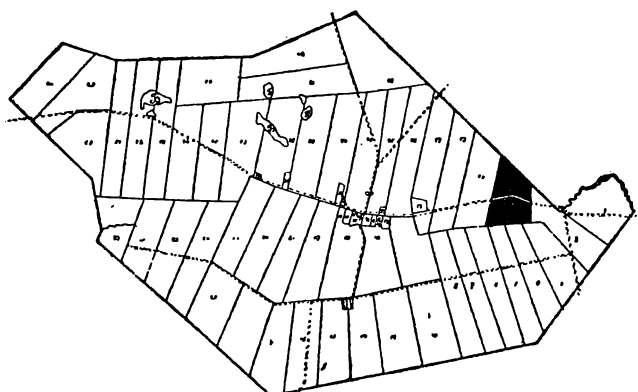
Udskiftningen tog fart i vinteren 1907-08, da Koefoed efter eget udsagn havde fået overbevist sin chef om, at man skulle satse på udskiftning i stedet for på udstykning. Fra 1908 stod han i spidsen for en særlig afdeling, som skulle føre tilsyn med udskiftningskommissionernes arbejde over hele landet.

Koefoeds kontor i landbrugsministeriet på Isaak-pladsen i centrum af Skt. Petersborg stod for det meste tomt. Med al sin energi kastede han sig ud arbejdet, der hovedsageligt bestod i at føre tilsyn med den tekniske side af udskiftningen i

Før Udskiftningen.

Efter Udskiftningen.

de forskellige guvernementer. Tusindvis af kort skulle studeres, fejl rettes, landinspektører og landmålere instrueres og kontrolleres. Hvis bønderne var utilfredse og modsatte sig reformerne, tilkaldte politiet Koefoed, der tog ud til den enkelte landsby og talte bønderne til rette.

Det var et anstrengende og indviklet arbejde, men som Koefoed selv skriver: *"Det absolut mest trættende var de gallamiddage, som vedkommende guvernør i reglen mente sig forpligtet til at fejre min ankomst med"*. Salonsludder – det var ikke Koefoed.

Jordreformerne tager fart

Få har bedre end Koefoed kendt bondebefolkningens kår i tsartidens Rusland, og næppe nogen anden udlænding har været på så god talefod med de russiske *muzjiki*, han mødte i landsbyerne og ude på markene.

I 1907 skrev Koefoed en brochure til bønderne om formålet med udskiftningen i et klart, enkelt og forståeligt sprog. Brochuren blev trykt i en halv million eksemplarer og blev revet væk. Det var også hans idé at organisere bondeekskursioner fra guvernementer, hvor udskiftningen endnu ikke havde fundet sted, til steder, hvor der var gennemført succesfulde udskiftninger.

Koefoeds autoritet som leder af udskiftningens gennemførelse voksede, og han steg i rang og stilling. I 1912 blev han medlem af landbrugsministerens råd, og i 1914 udnævnt til statsråd.

Udskiftningen var kun en del af de forandringer, der foregik i det russiske landbrug i årene op til revolutionen i 1917. Millioner af bønder fik tildelt jorde, som staten opkøbte fra adelen, andre millioner udvandrede fra det tætbefolkede europæisk Rusland til Sibirien.

Statistikken viser, at af de ca. 2,5 mio. familier, der i 1916 havde forladt landsbyfællesskabet, havde 1.402.263 – eller ca. 10,5 procent af alle bondegårde i europæisk Rusland foretaget udskiftning.

Fællesbruget var i gang med at blive ændret til individuelt landbrug, og før eller

Landsbyen Subrinka i Østvolynien før og efter udskiftningen. De med sort markerede parceller tilhørte samme gård. Gengivet efter C. A. Koefoed: *"50 Aar i Rusland."*

Opsætsige bønder tvangsforflyttes under en plakat, som fortæller, at "vi likviderer kulakkerne som klasse". Gengivet efter "Vort dramatiske århundrede i tekst og billeder", København 1965.

siden måtte man komme til det kritiske punkt, hvor processen ville blive selvforstærkende...

I samtiden var det ikke alle, der indså betydningen af agrarreformerne, men Lenin og de revolutionære indrømmede, at reformerne ville umuliggøre en voldelig omvæltning i landet. Derfor var de imod dem.

Stolypin faldt for en revolutionær terrorists morderkugler i 1911, men hans politik forsattes indtil Første Verdenskrigs udbrud.

Oktoberrevolution 1917 sætter punktum

Da Lenin og bolsjevikkerne kom til magten under slagordet "Jorden til bonderne, fabrikkerne til arbejderne og fred til folkene", ændredes statens syn på bondestanden radikalt. Som Koefoed selv skriver: "Sovjetregeringen har gjort sit bedste for at udslutte ethvert ydre spor af den revolution i bondesamfundet, som udskifningen var. Hele det udskiftede areal er omformet til kollektive landbrug, og udflyttergårdene er trukket tilbage til landsbyerne".

Den sovjetiske regering ønskede ikke en stærk og fri bondestand, men så idealet i store kollektivbrug, "kolkhoserne". I 1929 proklamerede Stalin overgangen til

kollektiviseringen og udryddelsen af kulak-klassen. Paradoksalt nok betød det en tilbagevenden til det gamle landsbyfællesskab, men nu under sovjetstatens uindskrænkede ledelse og kontrol.

Da revolutionen brod ud, var Koefoed i tjeneste ved det danske gesandtskab i Moskva. I foråret 1918 sendtes han til Omsk i Sibirien for at hjælpe de ostrigsk-ungarske krigsfanger. Missionen var planlagt til at vare tre uger, men kom til at strække sig over to år. Sibirien var da skueplads for den frem- og tilbagebolgende borgerkrig mellem ”de hvide” og ”de røde”, og i det omsiggribende kaos kom Koefoed til at tilbringe nogle måneder i fængsel, mistænkt for at drive spionage.

I 1920 vendte han tilbage til København, hvortil hans familie var emigreret året forinden. I 1924 blev han ansat som landbrugskonsulent ved den danske ambassade i Moskva og blev på denne post indtil 1931 – en dramatisk periode med tvangskollektivisering, hungersnod, statslig konfiskering af korn og massedeportation af bønder. I 1930 blev 40 af Koefoeds bekendte og tidligere kolleger arresteret som modstandere af kollektiviseringen.

”Genopdagelsen” af Koefoed

Året efter blev Koefoed tvunget til at forlade Sovjetunionen for stedse. Ingen kunne mere beskæftige sig objektivt med perioden for 1917, Koefoeds navn blev glemt, skont de fleste af hans arbejder var skrevet på russisk, og Stolypins reformer blev stemplet som reaktionære af den officielle propaganda.

Tilbage i det fredelige Danmark fortsatte den nu over 75-årige Koefoed sit arbejde som landbrugsekspert og virkede blandt andet som rådgiver for den jugoslaviske og rumænske regering. Koefoed boede sine sidste år på Østerbrogade i København, og i 1945 – han var da 90 år – gjorde han under en ”fodselsdagspassiar” med bladet ”Landet” facit af de 90 år op i følgende ord: *”Jeg har fort et lykkeligt liv, et liv fuldt af*

Med mikrofoner foran sig indrømmer levnedsmiddelindustriens og landbrugsforskningens ledende mænd under en proces i 1930, at de hele tiden har bekæmpet regimet. Gengivet efter *”Vort dramatiske århundrede i tekst og billeder”*, København 1965.

Statsråd C. A. Koefoed som 53-årig i 1908, inden oktoberrevolutionen gjorde en ende på hans livsværk – udskiftningen af bønderjordene i Rusland. Gengivet efter *Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): ”Danmark og Rusland i 500 år”*.

C. A. Koefoeds bibliotek i Det Videnskabelige Landbrugsakademi i Skt. Petersborg, hvor Koefoeds mere end tusind bøger opbevares. Den mest værdifulde del af biblioteket er Koefoeds egne værker på russisk. *Fotos af artiklens forfatter.*

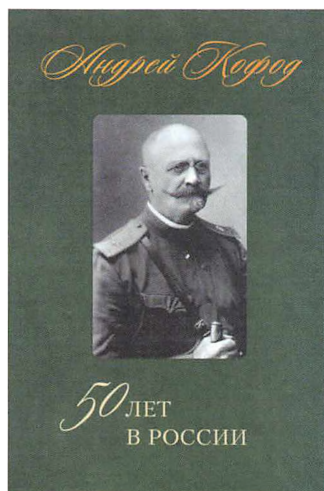
spændende begivenheder – ensformigt har det i hvert fald ikke været. Fra samme år stammer hans kendteste bog ”50 Aar i Rusland”, en af de vigtigste kilder til de Stolypin’ske agrarreformer.

I dag betragtes Stolypins reformer som det mest lovende forsøg på at gennemføre en omfattende økonomisk og social fornyelse af Rusland i årene frem til tsarrigets sammenbrud. Interessen for hans agrarreformer og dermed for Koefoeds arbejde er nu større end på noget andet tidspunkt siden 1917.

Et symptom herpå er det, at ”50 Aar i Rusland” i 1997 udkom på russisk. Bogen vakte betydelig opmærksomhed, ikke blot blandt landbrugsekspertter og andre specialister, men også hos et bredere publikum, der herigennem fik et indblik i en dramatisk og skæbnesvanger periode i landets historie, som i 80 år var blevet slettet af den kollektive bevidsthed. Bogen blev til udgavernes overraskelse hurtigt udsolgt, og det har medført, at den i december 2009 er blevet genudsendt i en ny og rigt illustreret udgave.

Russerne har også haft mulighed for at komme tæt på Koefoeds liv og værk gennem en vandrestilling, som blev lavet af denne artikels forfatter i 2005 og åbnet af daværende udenrigsminister Peer Stig Møller i Det Russiske Hus i København og siden har kunnet ses i flere byer i Rusland, herunder Moskva og Skt. Petersborg.

Således er apotekersonnen fra Skanderborg, en af noglepersonerne bag den sidste store kraftanstrengelse på at fore tsarernes gamle rige ind i den moderne tid, trådt ud af glemslens mørke og har her i sit andet fædreland ad skæbnens krogede veje omsider fået den hædersplads, hans fremsynede gerning berettiger ham til.

Den nye russiske udgave fra december 2009 af Koefoeds ”50 Aar i Rusland”.

Svetlana Wolder er russisk uddannet historiker, der bor i Danmark.

TEATRE DE LA GUERRE DES COURONNES DU NORD qui Comprend les Royaumes de DANEMARK, SUEDE, & NORWEGE &c

Småstat eller stormagt?

Danmark-Norges stilling i 1700-tallet

I 1730'erne frygtede Hamborg at blive løbet over ende af Danmark. I 1748 var den franske gesandt i København bekymret for, at Danmark ville udnytte en hvilken som helst mulighed for at angribe Sverige. I 1749 frygtede Preussen at blive angrebet af Danmark og Rusland. 20 år senere forhandlede Danmark og Rusland om, at Rusland skulle sørge for tømmer, så den danske flåde kunne blive fordoblet. Samtidig forhandlede de om, hvordan man kunne dele byttet efter et muligt angreb på Sverige. Året efter, i 1770, angreb Danmark Algier. Og endeligt i 1788 angreb danske tropper ind i Sverige fra Norge og endte med at stå ved Gøteborgs mure. Dette er fakta – det er ikke en kontrafaktisk historie. Det er, hvad der står i arkivalierne. Det er, hvad 1700-tallets politikere måtte forholde sig til. Men det står sjældent i historiebøgerne. Denne artikel vil vise, at Danmark i 1700-tallet ikke var en fredselkende småstat, men en mellemmagt med ambitioner – klar til brug af militære midler.

LARS BANGERT STRUWE

Ovenstående korte opsummering viser, at Danmark af de andre europæiske stater i 1700-tallet ikke kun skulle ses som en hyggelig afslappet småstat med interesse for landbrug og handel, som danske historikere i mere end et århundrede ellers har gjort. Danmark var meget andet end en småstat.

Johan Sigismund Schulin var måske Danmark mest ambitiøse udenrigsminister i 1700-tallet. Han prøvede bl.a. at genoplive Kalmarunionen og forene Danmark-Norge og Sverige. Maleri af Carl Gustaf Pilo. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Den danske stat

Danmark så i 1700-tallet helt anderledes ud end i dag. Danmark var en stor stat i Nordeuropa, hvis vigtigste territorium var Danmark og Norge, samt de nordtyske hertugdømmer Slesvig og Holsten. Den dansk-norske stat lå centralt placeret i Nordeuropa med kontrollen over adgangen til den ekstremt vigtige Osterso-region, hvorfra man hentede vigtige forsyninger af f.eks. mastetræ og tjære til de europæiske flåder. Sejlforholdene i Store- og Lillebælt gjorde, at man var tvunget ned igennem Oresund forbi Kronborg. I denne artikel tillader jeg mig at omtale hele den dansk-norske stat og de dertilhørende områder som Danmark. Den danske stat havde grænse til fælles med to stormagter: Storbritannien i form af Hannover og Rusland i det nordnorske, og ikke mindst så mødtes de tre staters interesser i Ostersoen. Endvidere lå Preussen, der dog ikke havde en flåde, meget tæt på. I Slesvig og Holsten lå de Gottorpske områder, som Rusland og Sverige havde arvekrav på, lige så vel som besiddelsen af Oldenburg og Delmenhorst spredte den danske konges interesser i det nordtyske. Endelig var der den lange grænse både til søs og til lands med Sverige. Hertil skal

KILDER

Et udpluk af kilderne udgøres af:

Rigsarkivet:

Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling

- E 2 Traktater, 1700-1879.
- Gehejmeregistratur angående de svenske sager (tidligere kendt som: Gehejmeregistratur betreffend die Schwedische Wahl Sache) 1739-1744. Pl. nr. 2+358.
- *Papirer hidrørende fra den politiske efterretningstjeneste, 1742-1763.* Pl. nr. 2-429 – 2-441.

Gehejmekonseilet:

- *Betænkninger, relationer og skrivelser fra Gehejmekonseilets medlemmer o.a. 1666-1768.* Pl. nr. 41 og 42.

Krigskancelliet:

- *Forestillinger m.m. med kgl. resolution i anledn. af krigen i 1743.*

Lars Bangert Struwe: *Jeg er sikker på, at Danmark har onde hensigter over for Sverige. Kriserne i Norden i 1740'erne.* Syddansk Universitet, 2009. (ph.d.-afhandling).

Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium. Storhed og fald.* København, 2004.

lægges de oversøiske kolonier i Vestindien, Afrika og Ostindien. Der var med andre ord rigeligt med steder, hvor man kunne støde på stormagterne, der udgjordes af Frankrig, Østrig, Storbritannien, Rusland og Preussen. Særligt Rusland og Preussen kunne vække dansk bekymring, da begge stater i hele 1700-tallet samlede og ekspanderede deres territorium.

Revanche

En revanche over for Sverige og en tilbageerobring af de mistede provinser stod højt prioriteret hos de danske konger fra 1660 og frem til 1720. Bl.a. i de kongelige testamenter stod dette at læse. Revanche var en af hovedhjørnestene i forståelsen af den danske strategi i de år. Efter Store Nordiske Krigs afslutning i 1720, hvor bl.a. Sveriges territorium blev reduceret, opgav de danske konger tanken om en revanche. Ordet forsvandt i hvert fald ud af de samtidige breve og notater.

Imidlertid opretholdt man tanken om en forening af de tre nordiske riger i symbolsk form, idet man i heraldisk sammenhæng bibeholdt symboler fra ældre tider i de danske våben. Frederik 4. og Christian 6.'s våben giver et godt billede af den danske stat, som den var, og som den så sig selv. I hovedskjoldet var de tre danske løver, den norske oksebærende løve, de tre unionskroner og under dem Slesvigs to løver. Et ofte brugt reduceret våben viste kun tre felter i form af Danmarks løver, den norske løve samt de tre unionskroner. Den for længst ophørte Kalmarunion var således repræsenteret i officielle danske dokumenter og i arkitekturen. Den havde altså i officiel sammenhæng en fortsat eksistens, og våbnet var en konstant påmindelse om, hvad der havde været, og hvad Danmark fortsat betragtede som krav eller interesse.

De danske ambitioner og kapacitet

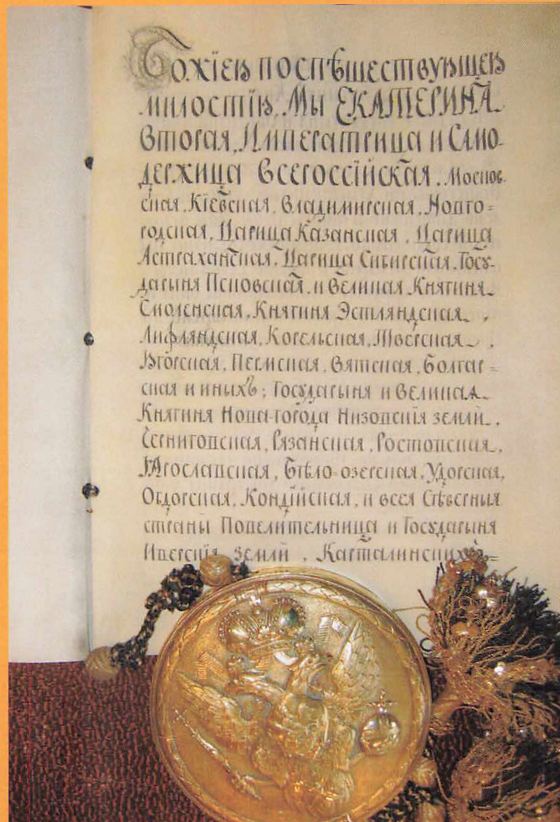
Ordet revanche genfindes således ikke i arkivalierne, og det er blevet fremhævet af historikerne gennem tiden. Men man havde fortsat et godt øje til de tabte provinser, og Kalmarunionen var på ingen måde glemt, som vi skal se. Ligeledes var man mere end interesseret i forholdene syd for grænsen.

Nærmest i den danske konges baghave lå de to gamle handelsbyer Hamborg og Lübeck. Fra dansk side anså man de to byer for at høre ind under den danske stat, og frem til 1740 overvejede den danske konge på forskellig vis at lade de to byer hylde sig og derved blive inkorporeret i hans riger. I resten af Europa betragtede man de to byer som selvstændige. De var begge ganske velhavende og udgjorde et så rigt bytte, at ingen ville have, at Danmark fik disse to byer ind under sin overhøjhed. I 1730'erne udviklede det sig til en decideret krise i forholdet mellem Danmark og Hamborg. Preussen måtte indskærpe, at man, hvis Danmark angreb Hamborg, ville blive nødt til at gribe ind. Danmark havde et mindre troppekontingent på 6.000 mand klar. Det kunne have eskaleret til krig med Preussen om Hamborg, men krigen kom ikke. Hele affæren gjorde imidlertid Christian 6. ganske forbitret over, at andre blandede sig i, hvad han anså for sine indenrigspolitiske anliggender.

Hamborg blev i 1738 igen årsag til en krise, der kunne have revet Danmark ind i en

Den dansk-franske alliancetraktat af 1746 sikrede Danmark midler til at opretholde et stærkt militær. Traktaten findes i "Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling, Traktater 1700-1879" på Rigsarkivet. Foto: Steffen Harpsøe, Rigsarkivet.

I den dansk-russiske alliancetraktat af 1769 indgik aftaler om gensidig militær støtte og muligheden for erobring af svensk territorium. Traktaten findes i "Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling, Traktater 1700-1879" på Rigsarkivet. Foto: Steffen Harpsøe, Rigsarkivet.

europæisk storkrig. Det var området Steinhorst, man blev uenig med Storbritannien om. Uafklarede arveforhold gjorde, at de to stater indsatte tropper i et forsøg på afklaring af arvekravene. Efter et mindre sammenstød mellem tropperne endte man med en aftale. I Slesvig, Holsten, Oldenburg og Delmenhorst og i områderne op til disse var der konstant mulighed eller risiko for, at Danmark tørnede sammen med fremmede magter. Hamborg med opland var rigt og ville kunne fremme dansk handel, så det var helt naturligt, at en dansk regering havde en nærmest konstant interesse for dette område. Set fra de mere end 300 større og mindre tyske stater, selvstændige byer og fyrstedømmer var Danmark-Norge en ganske imponerende og muligvis endda skræmmende stat, der lå i nord og lurede på muligt bytte syd for grænsen.

Blandt stormagterne og i Sverige havde man en ganske god idé om, ikke blot at Danmark havde ønsker om at samle og udvide sit territorium, men også hvor den danske regering kiggede hen med et begærligt øje. Et par eksempler kan her illustrere de danske tanker.

Under Katharina den Store forhandlede Danmark og Rusland mageskiftetraktaten på plads. Det løste det gottorpske spørgsmål. Maleri af Vigilius Erichsen: Katharina 2. af Rusland. Gengivet efter Svend Aage Christensen og Henning Gottlieb (red.): "Danmark og Rusland i 500 år."

I 1740'erne prøvede man på flere forskellige måder at øge territoriet. I 1742-43 prøvede man at få valgt kronprins Frederik (5.) som svensk tronfølger. I den forbindelse genopfandt man Kalmarunionen og søgte at få svenskerne overbevist om, at man skulle samle de tre kroner – Danmark, Norge og Sverige (med Finland) under én krone, men som relativt selvstændige enheder. I forsøget brugte man midler svarende til hele flådebudgettet. Danmark agerede her meget aggressivt og prøvede at omvælte styret i Sverige. Det lykkedes ikke, men man gjorde samtidigt klart til en militær intervention, hvilket både stormagterne og Sverige erkendte. Sverige blev redet fra dansk invasion af Rusland, der i øvrigt selv stod i det svenske Finland. Dette skyldtes, at Sverige (inklusive Finland) i 1741 havde angrebet Rusland i et håb om at genvinde Sveriges stormagtstatus. Både Sverige og Rusland havde i den forbindelse bejlet til Danmark – da begge stater mente, at Danmark kunne tippe magtbalancen. Begge stater overvejede, hvordan de kunne belønne Danmark for at indtræde i krigen ved at tilbyde Danmark territoriale udvidelser. Det samme gjorde Frankrig, der var

Direktør for udenrigsministeriet Peter Vedel (1823-1911), her set på henholdsvis et foto fra ca. 1865 og på en tegning fra ca. 1847, der ifølge traditionen er udført af ungdomsvennen Carlo Dalgas, forskede i Johan Hartvig Ernst Bernstorffs udenrigspolitik. Gengivet efter Viggo Sjøqvist: "Peter Vedel – Udenrigsministeriets direktør".

Husgælden
KØBENHAVN
KØBENHAVN
AMALIE TEGNING 4.

Professor Edvard Holm (1833-1915) er om nogen 1700-tals historikeren. Hans forskning er den dag i dag uomgængelig for 1700-tals-forskeren. Nederlaget i 1864 påvirkede ham stærkt, og han nærrede en stor uvilje mod alt tysk, hvilket skinner igennem i hans forskning. Den multikulturelle danske stat har han det til tider meget svært ved, når den påvirkes eller trækkes i tysk retning. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

allieret med Sverige. Frankrig og Danmark forhandlede om, om Danmark kunne få områder i Nordtyskland eller i Sverige som belønning for en dansk krigsdeltagelse.

I 1748 og 1749 forberedte Danmark og Rusland et angreb på Sverige. Dette opdagede man hurtigt i de diplomatiske kredse i København, og advarsler blev sendt til de europæiske hovedstæder. Den franske gesandt skrev direkte i en depeche hjem, at han frygtede, at Danmark havde onde hensigter over for Sverige. I 1749 mobiliserede stormagten Preussen, da det frygtede et dansk-russisk angreb. Både i Frankrig og i Preussen anså man Danmark for aggressiv i denne periode. Frankrig pressede dets allierede Sverige til at afstå arvekrav i de gottorpske områder, da man ellers ikke kunne sikre Sveriges sikkerhed. Danmark havde således i franske øjne en militær kapacitet, der gjorde Danmark til en modstander, man måtte tage ganske seriøst. Samtidigt anså man Danmark for at være klar til at bruge sit militær.

En af de største udfordringer i dansk sikkerhedspolitik var at samle statens territorium. Det betød, at man brugte alle midler til at få Sverige til at afstå arvekrav i de gottorpske områder i Slesvig og Holsten. På samme vis søgte man at få Rusland til at afstå fra tilsvarende krav. Det lykkedes at få svenskerne til at afstå deres arvekrav efter militært pres, som forklaret herover. Rusland og Danmark fik en overenskomst på området – det såkaldte mageskifte – der bl.a. kom igennem, fordi Danmark og Rusland fik en fælles interesse i at tojre Sverige. I de mange forhandlinger, som Danmark og Rusland forte igennem 1740'erne, 50'erne og 60'erne, gik det gottorpske spørgsmål igen og igen, men samtidigt diskuterede man også, hvordan man kunne dele Sverige imellem sig. Dette vedblev man med næsten århundredet ud. Helt generelt skulle Danmark have Bohuslen. Et gammelt norsk område, der løber ned langs den svenske vestkyst fra Stromstad i nord til Goteborg i syd. En erhvervelse af dette område ville have sikret kommunikationen fra Norge til Danmark langt bedre

Professor Aage Friis (1870-1949) undersøgte familien Bernstorff og udgav en del af familiens omfattende brev-samling. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Professor Ole Feldbæk har gennem de sidste 40 år skrevet en lang række værker om Danmark i 1700-tallet. Hans vigtigste værker handler om handel og den danske neutralitetspolitik i sidste tredjedel af 1700-tallet. Gengivet efter Ole Feldbæk: "Danmark-Norge 1380-1814: Nærhed og adskillelse 1720-1814".

og have lukket Sverige endnu mere inde. De dansk russiske forhandlinger havde som hovedidé, at Sverige skulle deles, men fortsat fungere som en buffer mellem Danmark og Rusland. Delingen ville typisk give Rusland Finland, mens Danmark ville få Bohuslen og eventuelt Skåne, Halland og Blekinge. I 1772-73 overvejede man sammen med Rusland og Preussen en opløsning eller minimering af den svenske stat. Planerne blev aldrig gennemført. En stor del af skylden hertil lå i det simple forhold, at Danmark og Rusland frygtede, at den anden ville blive for stærk. Så man endte med af frygt for sin allierede aldrig at gennemføre en deling af Sverige.

Neutralitet – eller fravær af krig – er ikke det samme som fred

I dansk historieskrivning står fortællingen om den neutrale danske stat helt centralt. Fra 1720 og frem til 1948 var Danmark neutralt – med Napoleonskrigene som sorgelig undtagelse. I hvert fald når man læser oversigtsværkerne om Danmarks historie. Der er en linje i dansk historieforskning fra 1800-talsforskerne Peter Vedel, Edvard Holm og Aage Friis til vor tids Ole Feldbæk. Alle satte de sig ind i et kæmpe stofområde og foretog imponerende kildestudier. Peter Vedel var direktor for udenrigsministeriet og interesserede sig for 1700-tallets udenrigspolitiske historie, bl.a. fordi han der kunne finde en legitimering af den af ham efter 1864 førte neutralitetspolitik. Hans samtidige Edvard Holm studerede ikke kun 1700-tallets udenrigspolitik. Han skrev standardværket om 1700-tallet i syv massive bind. Holm var også stærkt påvirket af 1864, og i et samarbejde med Vedel, der gav ham adgang til udenrigsministeriets arkivalier, skrev han om den danske stats samling i 1700-tallet. Holm var antitysk og stærkt nordisk orienteret. Han havde det derfor mere end svært med de planer, danske udenrigsministre havde for erobringer i Nordtyskland, og havde et ambivalent forhold til Kalmarunionen og Nordens samling under dansk overhøjhed.

Centralt hos Vedel og Holm stod familien Bernstorff. Friis tog bolden op og samlede familien Bernstorffs korrespondance, der blev udgivet i et tre-bindsværk. Alle tre forskere lagde vægten på det fredelige og på neutraliteten. Dette blev udviklet hos Feldbæk i hans studier af neutralitetspolitikken i slutningen af 1700-tallet. Feldbæks forskning gennemgik en vis forandring, og i hans seneste værker er neutraliteten noget nedtonet. Særligt de ældre forskere har bevidst valgt at nedtone, afskrive eller omskrive kilderne og har derved givet os et skævt billede af staten Danmark i 1700-tallet.

Danmark undgik fra 1720 og frem til 1801 udenlandske tropper på dansk territorium. Dette fravær af krig på dansk territorium betød ikke fred, som man ellers ofte ser det hos historikerne. Det betød, at man ofte havde krigs- eller kriseberedskaber. Flere gange var der endda krig. Det skete i 1769-1771, hvor flåden blev sendt til Algier for at stoppe piratvirksomheden dér, og det skete i 1788, hvor danske tropper angreb ind i Sverige. Utallige er antallet af kriser, hvor hæren og/eller flåden måtte mobilisere. Det kostede tusinder af soldater livet i 1762. Her døde 3.000 til 4.000 norske soldater på vej hjem fra kriseberedskab i Nordtyskland. Ligeledes mistede tusinder af nordmænd livet som følge af Tyttébærkrigen i 1788. Nordmændene mistede ikke livet i kamp, men sultede, da hæren ikke kunne skaffe nok forsyninger.

Neutraliteten, der er det centrale i fornævnte historikers beskrivelse af 1700-tallets udenrigspolitik, var også ganske begrænset, da Danmark i hele perioden var allieret med henholdsvis Storbritannien, Frankrig og Rusland. Disse tre stormagter samt Preussen konkurrerede om at være allieret med Danmark i 1700-tallet. Det var ikke på baggrund af en ydmyg forespørgsel fra Danmark, at Danmark blev allieret med stormagterne. Det skete i en gensidig forståelse med stormagterne, der havde en intern konkurrence om Danmarks gunst. Ved hjælp af alliancerne prøvede stormagterne at inddæmme den aktive og selvstændige danske udenrigspolitik.

Den militære kapacitet

Det, stormagterne konkurrerede om, var flere ting, men først og fremmest adgang til dansk militær kapacitet. Danmark var den stærkest rustede stat per indbygger i 1700-tallet i Europa. I København havde 10 procent af befolkningen, dvs. ca. 10.000 personer, tilknytning til militæret. Der var opstillet mere end 300 vagter rundt om i København. Der har simpelt hen været et mylder af militære uniformer i byen.

Forskellige typer af eksercits fra ca. 1755. En grenader kaster med håndgranat. Grenadererne var elitetropper, der håndterede de farlige håndgranater. En officer fra Livgarden eksercerer med sin esponton. Gengivet efter Karsten Skjold Petersen: "Den danske hærs uniformer i 1700-tallet." Tøjhusmuseet, 2005.

I 1788 angreb danske (norske) styrker ind i Sverige. Man nåede frem til Gøteborg, inden angrebet blev stoppet af et pres fra udlandet. En af de få træfninger var "Angrebet på Kvistumbro", der blev foretaget af A.C. Rüdes. Gengivet efter Ole Feldbæk: "Danmark-Norge 1380-1814: Nærhed og adskillelse 1720-1814".

Den danske flåde har lange traditioner i piratbekæmpelse under fremmede himmelstrøg. Nutidens flåde kan se tilbage på 1700-tallets angreb på Algier og Tripolis. Her ses Absalon i havnen i Valletta. Foto: Søværnet.

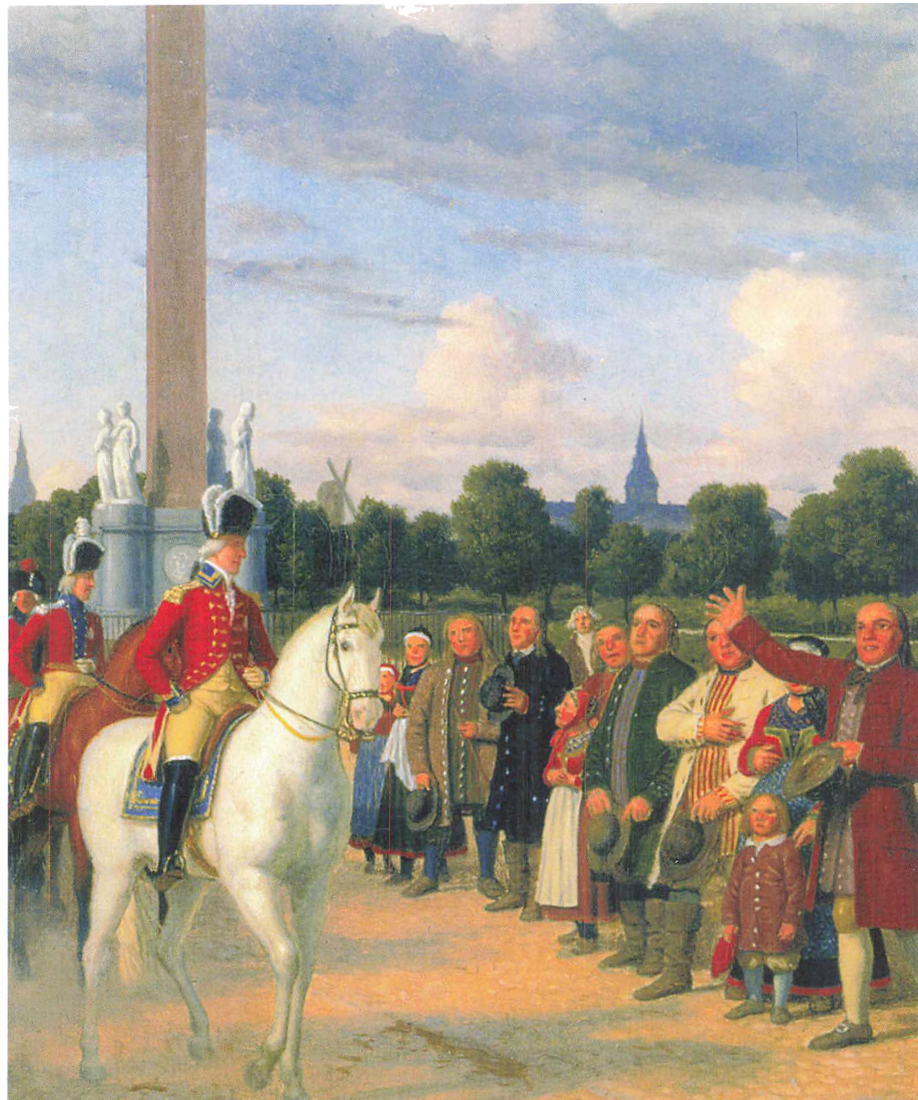

Hæren var på ca. 70.000 mand, og flåden på 25 til 30 linjeskibe, hvilket gjorde at Danmark havde styrker nok til både at forsvare staten og indsætte en større styrke uden for landets grænser. Flere gange i 1600- og 1700-tallet lejede man hærstyrker ud. Herved kunne man tjene penge på de dyre tropper. Frankrig endte med, som en del af den dansk-franske alliance, at betale for opretholdelsen af det høje danske rustningsniveau. Under den Amerikanske Uafhængighedskrig (1776-1783) forsøgte Storbritannien flere gange at få lov til at leje dele af den danske flåde, da det var under pres ikke blot fra amerikanerne, men også Frankrig og Spanien. På samme vis søgte Rusland i slutningen 1760'erne at låne danske soofficerer og søfolk, da det skulle i krig med det Osmanniske Rige. Den danske militære magt var således stor og fandt interesse og bekymring i udlandet. Det var ikke uden grund, at Frederik den Store af Preussen f.eks. under Krisen i Norden i 1748-1749 var bekymret for, at Danmark ville bruge militærmagt over for Sverige og muligvis også Preussen. Danmarks militære magt blev også projiceret langt uden for landets grænser. Flåden blev for eksempel sat til at lave straffeaktioner mod piratstater.

Historikerne har ikke lagt særlig stor vægt på disse forhold. I Vedel, Holm og Friis's verdensbillede – eller rettere Danmarksbillede - passede denne stærkt rustede stat ikke ind. Det har en alvorlig indflydelse på dansk historieskrivning. For det første har vi svært ved at forstå datiden, og for det andet dannes der et skævt billede af Danmark, når man læser europæisk historie. Tager vi det sidste først, så er Danmark i tysk og svensk historieskrivning ikke en småstat uden ambitioner men en ganske stor stat, som man i 1700-tallet til dels har frygtet. Konsekvenserne er også store, for så vidt angår vores forståelse af selve 1700-tallets Danmark. Det høje udgiftsniveau til militæret er svært at forstå, når man sætter det ind i en småstatsanalyse. På samme måde må man skrive episoder ud af Danmarkshistorien eller søge at bortforklare dem.

I 1788 angreb Danmark ind i Sverige som en del af den dansk-russiske alliance.

Stavnsbåndet var en militær ordning, der sikrede mandskab til landmilitseren. Samtidigt bandt den karlene til godserne. I 1788 ophævede man stavnsbåndet som en del af en militær reform. Derved blev bønderne fri – hvilket i dag er det, vi kender stavnsbåndets løsning for. Maleri af Christoffer Wilhelm Eckersberg. Gengivet efter Anette Jensen: "Forligelseskommissærernes eget hæderstegn", i Siden Saxo 2/2008.

Kronprins Frederik var i spidsen for styrkerne, men på trods heraf søges episoden glemt eller bortforklaret. Rent faktisk nåede de danske styrker fra Norge ned til Gøteborg, og landkortet kunne have været ændret. Om det havde været godt eller skidt er op til den enkelte at dømme, men det interessante er, at Svenskekrigene ikke stoppede i 1720, som det ellers normalt fremgår. Helt frem til Napoléonskrigenes afslutning i 1815 var der danske overvejelser om erobringer i Sverige, og så sent som i 1788 invaderede danske styrker Sverige.

Konklusion

I dag omtales Danmark som en småstat, og vi har tendens til at tilbageprojicere denne definition til 1700-tallet. Danmarks nedtur – om man så må sige – startede med 30-årskrigen og tabene af de skånske provinser i 1650'erne. Men Danmark gik

ikke fra at være en stormagt til at være en småstat i løbet af 20 år. Det var en lang proces frem til den småstat, der var et resultat af nederlaget i 1864.

Danmark førte i 1700-tallet en relativt selvstændig udenrigspolitik, hvor man søgte efter mulighederne. Utallige er overvejelserne og traktaterne, der pegede hen mod en dansk ekspansion af territoriet. Planerne byggede på, at Danmark havde et stort militær, og at Danmark havde store alliancepartnere.

I 1700-tallet prøvede den danske regering at gøre noget ved statens territorium. For det første prøvede man at samle territoriet, hvilket lykkedes med Sveriges afståelse på de gottorpske krav i 1750 og ved mageskiftet med Rusland 20 år senere. Danmark var, som bl.a. tyske forskere har påpeget, en mellemagt i 1700-tallet. Da stormagter som Rusland og Preussen ekspanderede, og Danmark samtidig kun samlede territoriet, så voksede stormagterne fra Danmark, og der skete en langsom glidning fra en status som mellemagt til en status som småstat. I 1700-tallet skete forandringen langsomt, og først med nederlaget i Napoleonskrigene reduceredes Danmark til en mindre stat – og småstaten var et faktum i 1864. Derfor skal man analysere og fortælle om Danmark som en mellemagt i 1700-tallet med en selvstændig udenrigspolitik byggende på et stærkt militær.

Lars Bangert Struwe er ph.d. og forsker ved Dansk Institut for Militære Studier, der per april 2010 ændres til Center for Militære Studier under Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet

Danmark indførte husarer, der var let rytteri. Husarerne udførte opklaring- og spejderopgaver. De blev i 1791 suppleret med såkaldte bosniaker, der var bevæbnet med lanse. Uniformerne var inspireret af disse lette troppers oprindelseslande i det Østrig-Ungarnske Rige. Rigsarkivet.

DANSK MILITÆRT ENGAGEMENT I 1700-TALLET

Krige, hvor Danmark var involveret i 1700-tallet:

- Store Nordiske Krig i 1700 og 1709-1720.
- Krigen med Algier 1769-1771. Deyen af Algier opsagde i 1769 traktaten med Danmark, hvilket i 1770 blev besvaret med et dansk angreb på Algier.
- Tyttebærkrigen 1788-1789 med Sverige. Da Sverige i 1788 angreb Rusland, trådte den gensidige dansk-russiske alliance i kraft. Danmark erobrede territorium ned til Gøteborg, men trak sig ud af krigen.

Kriser:

- 1726-27 krise med Rusland. Danmark opstillede en eskadre sammen med Storbritannien. Man blokerede adgangen til den Finske Bugt for russerne.
- Tronfølgevalget i 1742-44. Da Danmark prøvede at få valgt kronprins Frederik som svensk tronfølger, mobiliserede man hær og flåde. Det var de største mobiliseringer i fredstid.
- Den preussiske Syvårskrig 1756-1763. Danmark opstillede et korps i Nordtyskland på hen ved 30.000 mand og var

i 1762 få dage fra en krig med Rusland.

- I 1769 udrustedes Danmark en flåde på 8 linieskibe og 2 fregatter med henblik på en krig med Sverige.
- 1772-73 krise i forholdet til Sverige, og krigsplaner sammen med Rusland.
- I 1785 endnu engang krise med Sverige.

Mindre aktioner:

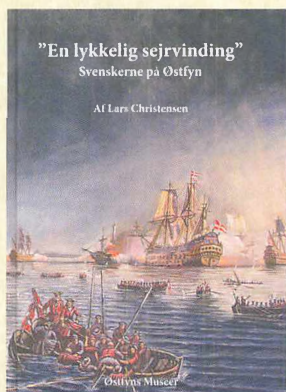
- Særligt flåden deltog i mindre operationer imod f.eks. pirater, og i 1797 angreb man Tripolis.
- Steinhorst-episoden i 1737/38

Udlån af tropper:

- Under den spanske Arvefølgekrig (1700-13) var ca. 12.000 mand udlejet til britisk og hollandsk tjeneste.
- Under Den polske Arvefølgekrig (1733-35) var et korps på 6.000 mand i østrigsk (kejserlig) tjeneste
- Russisk-tyrkiske krig (1768-1774). Udlån af søfolk og søofficerer.

Lars Christensen
En lykkelig sejrvinding

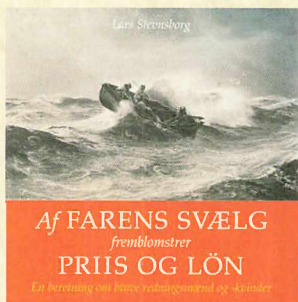
Kerteminde, Kerteminde egnens museer, 2009.
 180 s. (illus.), 128 kr.

Bogen fortæller den dramatiske historie om den anden Karl Gustav Krigs kamphandlinger på Østfyn, især med fokus på tiden fra danskernes landgang ved Kikkenborg d. 31. oktober 1659 til svenskerne overgives ved Nyborg. Forfatteren ruller hele begivenhedsforløbet op, men der lægges særlig vægt på at fortælle historien, som den tog sig ud for den civile befolkning.

Lars Stevnsborg
Af Farens Svælg fremblomstrer Priis og Lön
En beretning om brave redningsmænd og -kvinder

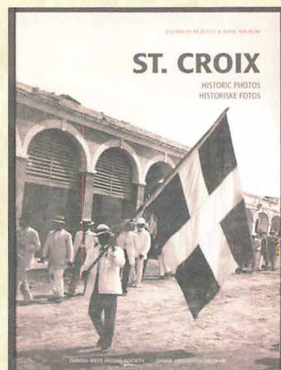
Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2009. 186 s. (illus.), 198 kr.

I anledning af Redningsmedalleselskabets 125 års jubilæum udgives denne bog, der ved gennemgang af 35 redningssager belyser, hvad der får helt almindelige mennesker til at sætte livet på spil for at redde andre i livsfare. Der fortælles om folk, der kastede sig ud foran kørende tog, sprang i iskolde havnebassiner eller uden tøven lod sig trampe ned af løbske heste – alt sammen for at redde et medmenneske, der ellers ville dø for øjnene af dem.

Elizabeth Rezende & Anne Walbom
St. Croix – Historiske fotos 1860-1917

København, Dansk Vestindisk Selskab, 2009. 137 s. (illus.), 199 kr.

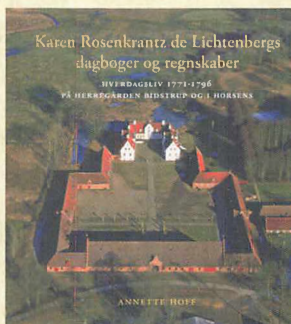

Gennem billeder gives et unikt indblik i et samfund og en tid med store spændinger mellem arbejdere og plantageejere, sorte og hvide, og mellem gammel plantagekultur og moderne landbrugsproduktion. Motiverne spænder fra krads realisme blandt arbejderne i sukkermarken til plantagefamiliernes magelige og idylliske liv. Bogen er

skrevet i paralleltekst på dansk og engelsk.

Annette Hoff
Karen Rosenkrantz de Lichtenbergs dagbøger og regnskaber
Hverdagsliv 1771-96 på herregården Bidstrup og i Horsens

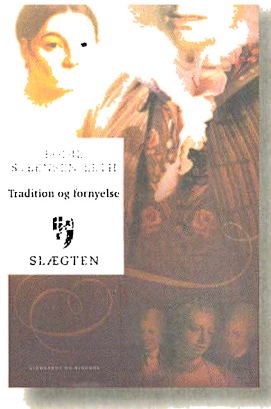
Horsens Museum, 2009. 448 s. (illus.), 325 kr.

Godsejer Hans Henrik de Lichtenberg døde tidligt, og det blev hans enke Karen, der skulle føre godset Bidstrup ud af det økonomiske uføre, som hendes afdøde mand havde bragt det ud i. Dette skildres i denne bog, ikke blot på de 160 sider, der beskriver hendes hverdagsliv, men i særdeleshed i kildedelen, hvor regnskaber og dagbøger myldrer med baroner og bryggerspiger, studehandlere, sukkerbagere og spindekoner.

v oplevelse. I bogen be-
- Adriansen og Doege,
- dan og med hvilke mid-
- valgekampen i 1920 blev
- i det slesvigske område.
- en gengiver et væld
- plakater, løbesedler og
- penge, som alle tog ud-
- spunkt i de samme na-
- sbegreber – uanset hvil-
- sag de støttede op om.
- yttede i vid udstrækning
- ner også på tysk.

Helles Olesen

It
at
fo
m
tæ
e
lij
d
sæ
vi

Maria Helleberg
Frihedens Dragt – Slæ

Comment Brian muon

Dronningens sørøvere

Margrethe den første var en fantastisk politisk begavelse. Men det var ikke kun ved forhandlingsbordet, dronningen drev storpolitik. Bag facaden benyttede Margrethe sig af loyale mænd, der i det skjulte drev sørøveri i danske farvande for at genere hendes politiske fjender.

BJARNE SALLING PEDERSEN

Forskerne har et stykke tid debatteret, hvorvidt Dronning Margrethe I. aktivt stod bag sørøverne, der huserede i Østersøen og de danske farvande ca. 1370-1385. Omend der er stærke indicier på, at dette var tilfældet, findes der dog ikke konkrete beviser. Vi ved heller ikke præcis, hvordan en kamp mellem de veludrustede sørøvere og Hansestædernes fredsskibe har udspillet sig, men det kan have foregået som på denne illustration fra et manuskript fra 1400-tallet. *Gengivet efter Pamela Porter: "Medieval Warfare in Manuscripts".*

Valdemar Atterdag døde den 24. oktober 1375 uden at efterlade sig en mandlig arving. Tronen var lovet bort til det ældste barnebarn Albrecht 4. af Mecklenburg, men han blev aldrig dansk konge. I Norge sad nemlig Valdemars yngste datter, den 22-årige Margrethe, og hendes 5-årige søn Oluf. Få uger efter Valdemar Atterdags død havde Margrethe lavet så mange politiske alliancer, at tronfølgen blev tilsidesat, og Oluf hyldet som konge af Danmark, med Margrethe som formynder og dermed den reelle regent i landet.

Storpolitiske problemstillinger

Margrethe stod fra begyndelsen over for to storpolitiske problemstillinger. Udmanøvreringen af Albrecht og indsættelsen af Oluf som konge var en åben krigserklæring mod det magtfulde mecklenburgske fyrstehus. En krig var under opsejling.

Det andet problem var faderens ufrivillige indgåelse af Stralsundsfreden i 1370. Vilkaerne var, at Danmark for en periode på 15 år måtte afstå herredømmet over slotte og besiddelser i Skåne til hansestæderne. Derved mistede kongen 2/3 dele af skatteindtægterne fra det lukrative Skånemarked, hvor saltet sild eksporteredes til

hele Europa. Toldindtægterne fra Skånehandlen udgjorde en væsentlig del af den danske konges indtægt.

Margrethe sad i 1375 pengeløs og med udsigten til krig. Hendes husbond, den norske kong Håkon, var hverken rig eller magtfuld, og det danske rige var splittet mellem mange lokale herremænd efter Valdemar Atterdags deroute i de sidste år af hans regeringstid. Det var i de første år af sin regeringstid, at Margrethe for alvor demonstrerede sit enestående politiske talent.

Dansk chikane

Valdemar Atterdag var ikke indstillet på at opfylde kravene i Stralsundfreden. Allerede kort efter indgåelsen dukker der sørøvere op i de danske farvande, som målrettet går efter hanseatiske skibe. Dette var næppe et tilfælde. I den 15-årige periode 1370-1385, hvor hansestæderne sad på magten i Skåne, var sørøveriet et tilbagevendende fænomen, som generede hansekøbmændene. Da Skånemarkedet atter blev dansk, forsvandt sørøverne pludseligt.

Valdemar Atterdag forsøgte gennem chikane at vinde Skånemarkedet tilbage. I 1373-1374 beslaglagde danske fogeder på kongens vegne strandet gods, der retmæssigt tilhørte hansestæderne. Kongen vidste det godt. Når hansestæderne klagede, bad han dem "tilbagegive kongen hans fædrene arv, nemlig borgene i landet Skåne."

Denne linje over for hansestæderne forsatte Margrethe, men hun var en bedre diplomat end sin far og lagde gode miner til slet spil. Spillet om magten i Skåne forsatte. Kunne der ikke hostes skatteindtægter fra Skånemarkedet, kunne tabet kompenseres ved i det skjulte at rove fjendens skibe for gods og guld.

Optrapning af sørøveriet

Hansestæderne forudså problemerne ved Margrethes magtovertagelse og en forventet krig mellem Danmark og Mecklenburg. De vidste, at sørøveri ville blive en af konsekvenserne. I vinteren 1375-76, blot få måneder efter Valdemars død, forberedte man sig i hansestæderne på, at det ville blive urolige tider på havet. "Desuden skal I vide", skrev man, "at vi har erklæret, at enhver skal tale om dette i sit råd, at hvis sørøvere og de ondsindede rovere skulde pønse på at angribe eller forstyrre kystlandene, hvorledes man da bedst kan finde frem til, at deres oprørskhed og ondskab kan betvinges og tojles ... " Senere på året diskuterede man forsvaret af havet, og i juni droftede

Kort over Østersøregionen i slutningen af 1300-tallet. Kortet viser, hvor de forskellige aktører i sørøverkonflikten lå geografisk. Gengivet efter Vivian Etting: "Margrete den første. En regent og hendes samtid".

man finansieringen af krigsskibe til sørøverbekæmpelse – de såkaldte fredskogger. Det blev pålagt købmændene, at de skulle medbringe deres harnisk på rejser til Skåne.

Sommeren 1376 blev voldsom. Hansestæderne indførte en handelsembargo mod de nordiske lande, og de værste forudsigelser om sørøverangreb blev indfriet. I Lübeck skrev man til Danzig, at "I skal ligeledes vide, at forholdene på havet begynder at te sig forunderlig dårligt, og nogle skibe er allerede blevet udplyndret i Øresund og andetsteds. Vi er bange for, at der i fremtiden ud over det røvede gods både bliver tale om drab på mænd og værre onder, medmindre der i tide ved råd og handling bliver truffet forholdsregler til modværge."

I 1377 gik det for alvor løs. I marts måned blev det rapporteret, at 200 sørøvere havde samlet sig nær Fyn, rede til at plyndre hansekøbmænd, og allerede i april var tallet nu steget til 400 mand, fordelt i Jylland, Skåne og på Fyn.

Den geografiske placering af sørøverne er interessant, hvis ellers kilderne taler sandt. Hvis sørøverne var fordelt på positioner i Skåne, på Fyn og i Jylland, så betød det, at Lillebælt, Storebælt og Øresund effektivt kunne afpatruljeres, og der kunne spæres for ind- og udsejling fra Østersøen.

I oktober 1377 er antallet yderligere styrket. Fra Lübeck skrev man til Preussen: "Som det vel er kommet til Eders kundskab, at sørøverne har gjort stor og følelig skade på havet, har kapret skibe og gods og har taget mænd til fange og har ført det hjem til Ny Lindholm ved Fyn, hvor de ligger mandstærkt, som vi har hørt, således at de vel tæller 400, og styrkes stadig mere og mere fra tid til anden, frygter vi derfor, at hvis det ikke bliver standset, så kan der ske stor skade som følge deraf."

Antallet af sørøvere svarer til bemanningen på 10-15 søroverskibe, måske færre. Med en aktionsradius på 100-250 km i døgnet kunne de danske bæltter og indre farvande effektivt afpatruljeres.

Det skånske sildemarked var en af hovedkilderne til indkomst for den danske kongemagt i 13-1400-tallet, hvorfor det var et særligt tab at måtte afstå rettighederne til det til Hansestæderne i den 15-årige periode efter Stralsundfreden. Det var derfor naturligt, at sørøvere koncentrerede deres plyndringer mod handelen på sildemarkedet. Her ses markedet på et træsnit fra Olaus Magnus store værk om Norden fra 1555. Gengivet efter Olaf Olsen: "Ufredens hav".

Det var konflikten mellem Danmark og Mecklenburg angående arveretten til den danske trone, der var årsag til konflikten, hvor sørøvere spillede en ikke ubetydelig rolle. Her ses Kong Albrecht af Mecklenburg, konge af Sverige 1363-1389, sammen med sin fader Hertugen af Mecklenburg, som de blev fremstillet i den Mecklenburgske Rimkrønike fra 1378. Gengivet efter Vivian Etting: "Margrete den første. En regent og hendes samtid".

Da hansestæderne i vinteren 1377-78 gjorde status, måtte de indrømme, at det "står overmåde slet til på havet, således at folk nu for nylig er blevet udplyndret og myrdet ..." Sandsynligvis var der nu både danske og mecklenburgske sørøvere i farvandet, for de mecklenburgske hansestæder, Rostock og Wismar, modsatte sig de preussiske hansestæders forslag om bekæmpelse af sørøveriet. Det kan tolkes som om Rostock og Wismar selv deltog i plyndringerne af preussiske skibe.

Margrethes sørøvere

Havde Margrethe en finger med i spillet? Det kan diskuteres, om Danmark var i en egentlig krigstilstand med Mecklenburg, og om der derfor anvendtes kapere - statsautoriserede sørøvere, men fra i hvert fald 1376 eksisterede der formelt et fredsførlig, det såkaldte Københavnerførlig. Fredsførliget betød dog ikke, at mecklenburgerne afstod fra kravet på den danske trone.

LITTERATUR

Til de interesserede, der ønsker at læse mere om emnet, findes følgende gode værker tilgængelige på dansk:

Bøgh, Anders: *Sejren i kvindens hånd - Kampen om magten i Norden ca. 1365-89*, Aarhus Universitetsforlag, 2003.

Erslev, Kristian: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*. Jacob Erslevs Forlag, København, 1882. Faksimileoptryk, 1971.

Etting, Vivian: *Margrete den første. En regent og hendes samtid*. 3. reviderede udgave, Gyldendal, 2009.

Olsen, Olaf: *Ufredens hav - en 600 år gammel søøverhistorie fra Østersøen*. Gyldendal, 2002.

Til den engelsksprogede læser findes desuden følgende interessante artikler:

Lewis, Edward: "Responsibility for Piracy in the Middle Ages", *Journal of Comparative Legislation and International Law*, Third Series, Vol. 19, No. 1 (1937), pp. 77-89, Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law.

Pistono, Stephen P.: "Henry IV and the English Privateers", *The English Historical Review*, Vol. 90, No. 355 (Apr., 1975), pp. 322-330, Oxford University Press.

Det vides ikke præcist, hvilken type skibe søroverne benyttede til at afpatruljere de danske farvande, men det kan have været skibe som denne kopi af "Bremer-koggen" fra ca. 1380. *Gengivet efter Olaf Olsen: "Ufredens hav"*.

Der er meget, der tyder på, at søroverne i de danske farvande handlede med Margrethes velsignelse, og til tider med direkte støtte fra regenten. I april 1381 mente man i de vendiske hansestæder, at Margrethe var involveret i søroveriet, idet "et rygte i stæderne" fortalte, at hun beskyttede søroverne. Det rovede gods endte oven i købet på hendes slotte.

Fra dansk side fik man overbevist hansestæderne om, at dette ikke var sandt. Lidt sandhed i rygterne var der dog nok. I 1380 skulle Margrethe angiveligt have været til stede på slottet Varberg i Sydsverige. Her blev det kaprede gods delt mellem søroverne, og hun beholdt selv størstedelen af rovet. Den rovede lasts værdi opgjordes til 10.078 pund grot, eller 40.312 lybske mark – en svimlende sum. Måske var det denne historie, der var ophav til rygten i stæderne, eller måske var der tale om flere forskellige efterretninger. Som vi skal se senere, var der mange gode grunde til at forbinde Margrethe med søroverne.

De preussiske kobmænd havde fået nok. I 1381 fangede en flåde af kobmænd

soroveren Rambow. Han havde kone og born i Wismar, men stod i ledtog med tre andre sørovere med tilknytning til Danmark, nemlig ridder Niels Jensen, kaldet "Svarteskåning", væbner Henrik Wardenberg og Henning v.d. Osten. Rambow og hans mandskab blev henrettet på åbent hav ud for Helsingborg. Fem blev halshugget på stedet, mens resten af mandskabet blev kastet i søen til den sikre druknedød. Hovederne blev sat på stager i Helsingør til skræk og advarsel. Hansekøbmændene havde udøvet selvjustits, måske fordi de ikke havde tiltro til, at de danske myndigheder ville retsforfølge søroverne.

Det er påfaldende, at de ovennævnte sørovere var på god fod med hovedsmanden på Helsingborg, hvor de havde frit lejde til borgen. Det ville næppe være sket, hvis disse mænd reelt blev betragtet som lovløse. I 1381 bemærkede hansestæderne sig da også med en vis undren, at sørovere bevægede sig rundt "i Skåne ved rov og brand og også tidligere i Malmø ud fra riget [Danmark] og tilbage til det igen og fra rigets borge og op på dem igen ..."

Våbenhvile

Dette leder os videre til de besynderlige forhandlinger om våbenhvile, der påbegyndtes i september 1381 mellem hansestæderne og de danske sørovere. Der blev

Sørovere begav sig ikke kun af sted med at opbringe skibe på havet (sandsynligvis tæt under kysten), men de overfaldt også byer og handelspladser på land. Her er der dog tale om en egentlig belejring fra 1445. Gengivet efter Pamela Porter: "Medieval Warfare in Manuscripts".

Om Rambow blev fanget af den preussiske flåde, som på dette billede fra et manuskript fra ca. 1300, er ikke til at vide, men preusserne har nok bordet Rambows skib, samt været bedre bevæbnet end her, hvor der synes at kæmpes med køller og planker? Gengivet efter Olaf Olsen: "Ufredens hav".

Som det fremgår af Stralsunds segl fra 1329, var der tale om en handelsby, der levede af sine handelsskibe. Sørøveriet var derfor en trussel mod deres levebrød, og de havde en udtrykt interesse i en våbenhvile med sørøverne. Gengivet efter Olaf Olsen: "Ufredens hav".

fastsat et møde til 16. marts 1382, hvor Margrethe lovede at medbringe "anførerne for sørøverne og mordbrænderne", og der blev givet frit lejde til en række navngivne sørøvere, for hvem den danske adel stillede sig som garant. Den 16. marts stillede sørøverne så i Nykøbing side om side med den danske adel for at forhandle.

Mellemænd i disse forhandlinger var Henning Podebusk, Degenhard Buggenhagen og Konrad Moltke den ældre, tre af Danmarks mægtigste mænd. I aftalen indgik det, at hvis man ønskede at opsigte våbenhvilen, så skulle man skriftligt give hinanden besked derom fire uger i forvejen. Sørøverne skulle sende besked til Lübeck eller Stralsund, mens hansestæderne skulle skrive til Henning Podebusk, som så ville sende brevene videre til sørøverne. Herved ses det tydeligt, at hansestæderne ikke kendte sørøvernes opholdssted, men at Henning Podebusk og det danske rigsråd gjorde.

Listen med navnene på sørøvere og adelsmænd er meget sigende. Blandt sørøverne genkender vi ridder Niels Jensen Svarteskåning: "den hæderlige mand", som "til gengæld for den tjeneste, som han skal yde og har ydet os", blev givet store godsbesiddelser af Margrethe personligt, og med denne "forundte gunst" var beskyttet af regenten på sådan måde, at hvis nogen besværede ham, skulle de underkastes "vor kongelige straf". Tættere kan man næppe komme på et tilsagn om personlig kongelig beskyttelse.

Disse ord er skrevet i juli 1381, kun to måneder før Margrethe lovede hansestæderne, at hun ville medbringe Svarteskåning, (en af “anforerne for soroverne”, som citeret ovenfor) til fredsforhandlingerne. Et imponerende diplomatisk dobbeltspil. Selvsamme Niels Jensen Svarteskåning optræder i 1389 som Margrethes hærfører i felttoget mod svenskekongen Albrecht, altså en erfaren og betroet ridder, der trofast tjente Margrethe gennem mange år.

Blandt navnene ses også væbner Henrik Wardenberg, som jeg har omtalt ovenfor, og væbner Påskedag Brispe, der i 1382 dels fik indløst et pant på 400 mark solv for borgen Abrahamstrup, dels derefter fik lov at beholde borgen som len, “til vore tro hænder”, selvom Margrethe lige havde indløst pantet. En særdeles generøs gave fra regenten til hendes trofaste mænd.

Også soroveren Henneke Grubendal bestyrede kronens gods. Han var hovedsmand på Søborg. Man ser altså et tydeligt mønster, der viser, at Margrethe belønnede disse såkaldte sorovere med store godsbesiddelser og pengegaver. Her var ikke tale om tilfældige pirater, men om indflydelsesrige hærfører og lensmænd.

Påfaldende er også navnesammenfaldene i listerne fra fredsforhandlingerne. Som garantier stillede en del, der grundet slægtstilnavnet må have slægtskab med de såkaldte sorovere. Ved forhandlingerne i 1382 nævnes det, at garanten for Henrik Wardenberg er hans fætter Frederik Wardenberg. Medlemmer af slægterne Wardenberg, Skinkel, Grubendal og Mus var repræsenteret hver med både sorovere og garantier. Den ene del af adlen stillede op for den anden, og forhandlingerne blev ført på regeringsplan.

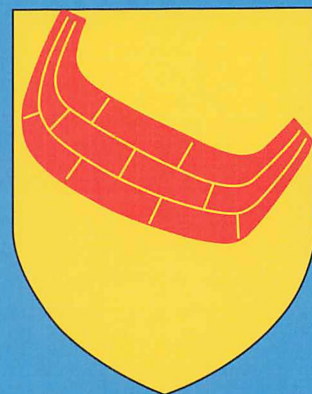
Fred på havet

Nu skulle man forvente, at der blev fred på havet, men freden varede kun kort. Soroverne Lydeke Skinkel og Eler Rantzau opsagde våbenhvilen i maj 1382, sandsynligvis for at drage ud på plyndringer i Vesterhavet sammen med 400 andre fribyttere fra Skåne og Halland. Jagtmarkerne i de indre danske farvande var nu skiftet ud med Vesterhavet.

I juni 1382 forhandlede igen om våbenhvile. Soroverne Henneke og Fikke Grubendal tiltrådte våbenhvilen, og Wardenberg og Påskedag Brispe fik tilbudt at komme med ind under en forlængelse. Udsigten til en varig fred med soroverne, i hvert fald dem som den danske regent havde kontrol over, så derfor lys ud.

Men farvandene var endnu ikke ryddet. I hvert fald foreslog Margrethe et forbund med de preussiske hansestæder om at få udryddet de sidste sorovere. Preusserne afslog. Hvordan dette skal tolkes er uvist. Sandsynligvis var der tale om en gruppe sorovere, som den danske regent ingen kontrol havde med, og derfor også var til gene for danske handlende.

Da der i januar 1384 forhandlede i de preussiske hansestæder, havde man tiltro til, at Margrethe kunne fredeligøre havet. Selv var man ikke interesseret i at udruste fredsskibe, men man tilbød en sum på 800 preussiske mark til Margrethe, hvis hun ville udruste dem. Dette beløb stillede hun sig dog ikke tilfreds med, og det blev i marts påpeget, at man mindst skulle udruste fredsskibe “dobbelt så stærke, som de

Niels Jensen Svarteskånings våbenskjold sådan som det normalt fremstilles, med Hr. Niels' karriere på havet er det næppe tilfældigt, at der er et skibsskrog i skjoldet. Farverne har vi dog ikke belæg for fra Svarteskånings levetid, disse kan først dokumenteres hos hans efterkommere. Der skal dog også gøres opmærksom på, at koggeskroget på Svarteskånings segl på Erik af Pommerns Kroningsbrev er så stilliseret, at der reelt kan være tale om en helt anden skjoldfigur – dette er et spørgsmål om fortolkning. *Våbenskjoldet er tegnet af Steffen Harpsøe.*

Koggen var ikke den eneste skibstype, der var i brug i slutningen af 1300-tallet. Som det fremgår af dette samtidige kalkmaleri fra Skamstrup kirke, så brugte man stadig det åbne langskib af samme type som vikingernes. Gengivet efter Vivian Etting: "Margrete den første. En regent og hendes samtid".

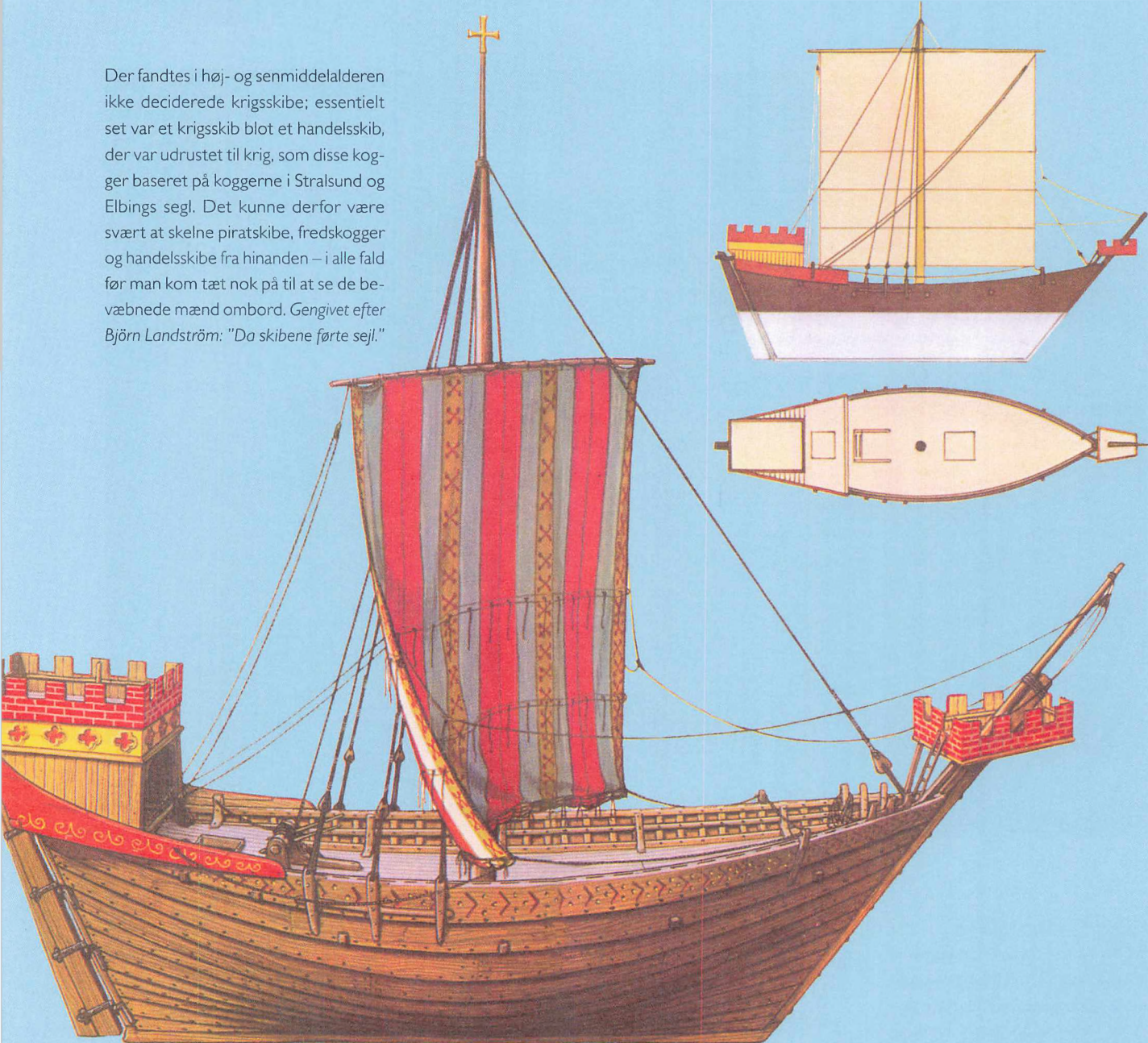
var indtil i år" for at kunne sikre fredelige have. Kunne hun ikke få de preussiske hansestæders alliance, kunne hun i stedet få deres penge.

Da Margrethe i april 1384 så sig nødsaget til at effektuere en plan mod de sidste sorovere, blev dette et halvhjertet forsøg. Selv bidrog hun med to skibe ud af en flåde på ni. Den samlede mandskabsstyrke var på kun 100 mand. Disse skibe ville næppe have udgjort nogen egentlig trussel mod soroverskibene. At Magrethes træk sandsynligvis var en diplomatisk skinmanøvre - for at vise velvilje over for hansestæderne - bekræftes af, at der i det følgende års kilder ikke nævnes soroveraktivitet eller konfrontationer med de danske fredsskibe. Margrethe havde trukket sine sorovere ud af farvandet.

Sørøverne der forsvandt

I forbindelse med de skånske slottes tilbagelevering til Danmark forsvandt sorøverne helt. På overfladen måtte det stadig se ud som om, at Margrethe og den nu 15-årige kong Oluf ikke havde noget officielt kendskab til soroveriet. På den måde håbede de

Der fandtes i høj- og senmiddelalderen ikke deciderede krigsskibe; essentielt set var et krigsskib blot et handelsskib, der var udrustet til krig, som disse kogger baseret på koggerne i Stralsund og Elbings segl. Det kunne derfor være svært at skelne piratskibe, fredskogger og handelsskibe fra hinanden – i alle fald før man kom tæt nok på til at se de bevæbnede mænd ombord. Gengivet efter Björn Landström: "Da skibene førte sejl."

at undgå et erstatningskrav fra hansestæderne. Kravet kom, men Margrethe henvis-
te til Stralsundfredens bestemmelse om, "at den uskyldige ikke skal betale for den
skyldige, og at ingen behøver bode for en anden, men enhver for sig selv." Margrethe
betalte aldrig erstatningen.

Oluf skrev til Lübeck, sikkert med fort hånd fra Margrethe, at "vi i disse dage
har haft adskillige trofaste mænd hos os i stor mængde, gennem hvem vi agtede at
hjemsoge soroverne; disse mænd havde nu i en måned og mere fartet om på havet
med deres flåde for at opsøge disse sorovere. Da det erfarede af dem, skiltes de fra
hinanden og forsvandt, og vi ved ikke hvor de er blevet af."

Olufs brev blev slutningen på soroveraktiviteten mellem 1370 og 1385. Snart efter var de preussiske hansestæders tiltro til fredelige danske farvande genoprettet, og udrustningen af fredsskibe stoppede.

Sørøveri som politisk magtmiddel

Margrethes anvendelse af sorovere er langt fra enestående i europæisk middelalderhistorie. Som led i en skjult krigsførelse kendes lignende eksempler fra både Skotland og England. Anvendelsen af sørøveri som politisk magtmiddel var ikke altid under regentens fulde kontrol. Da den engelske konge Henrik IV anvendte sorovere - der som i Danmark tilhørte landets magtelite - skabte det ofte diplomatiske kriser, fordi soroverne i høj grad opererede på egen hånd. Men for at undgå indenrigspolitiske problemer tillod kongen soroverne vidt spillerum. Han havde nemlig brug for deres tjeneste i forbindelse med landets forsvar. En lignende situation synes at have udspillet sig med Margrethes sorovere mellem 1375 og 1385: På den ene side ønskede hun at chikanere hansestæderne og Mecklenburg, selvom det gav diplomatiske problemer. På den anden side havde hun behov for alle våbenfore støtter i de udenrigspolitiske planer, hun arbejdede med i disse år, nemlig ekspansionen hen imod et samlet Skandinavien.

At soroverne i både Norden og England er indflydelsesrige personer er ikke underligt. At eje og drive et soroverskib har krævet adgang til stor og risikovillig kapital og stillet krav om somandskab og uddannelse i krigskunst.

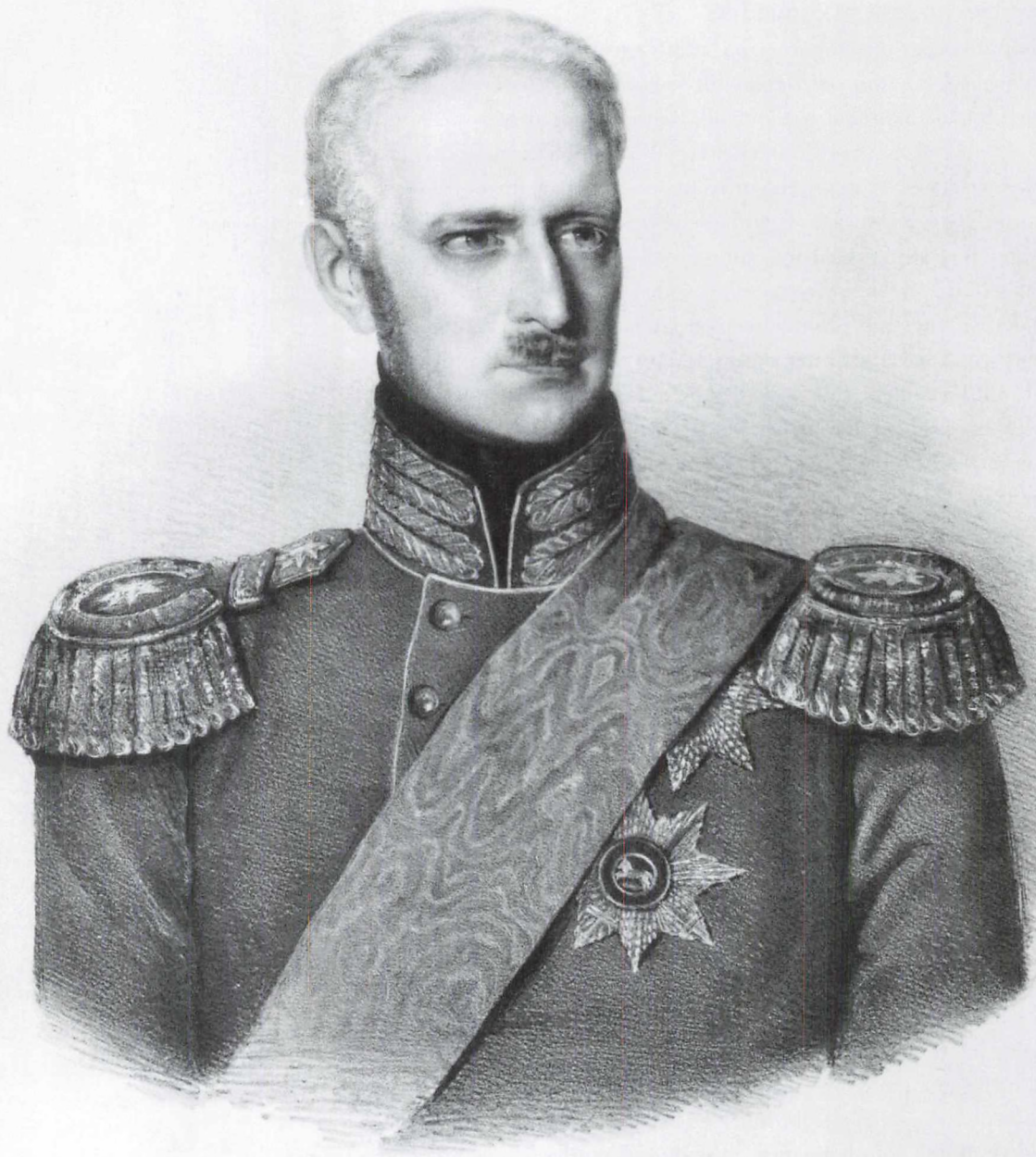
Om Margrethes sorovere kan kaldes kapere - altså statsautoriserede sorovere, eller snarere "statsrepræsentative kombattanter", da der jo ikke udstedtes kaperbreve i middelalderen - er et åbent spørgsmål. Reelt var der ikke krig mellem Danmark og hansestæderne i perioden, men forholdet mellem Danmark og Mecklenburg var krigslignende. Derved kom især to hansestæder, Rostock og Wismar, til at sidde i en dobbeltrolle, idet hansestæderne var mecklenburgske og samtidigt medlem af hanseforbundet.

I spørgsmål om erstatning for soroveraktiviteten ligner sagerne om Margrethes sorovere de sager, vi finder i udlandet. Hansestæderne rejste erstatningskrav direkte over for Margrethe, selvom hun nægtede kendskab til soroverne. Dette var helt almindelig procedure i sådanne sager i middelalderen. Regenten hæftede for sine undersætter. Margrethes diplomatiske snilde udspillede hansestæderne i denne sag, idet hun henviste til Stralsundfredens ordlyd, som hansestæderne selv havde udformet, og undgik derved at betale erstatning for den påførte skade.

Bjarne Salling Pedersen er stud.mag. i historie ved Københavns Universitet

Dronning Margrethe som hun er skildret på sin sarkofag i Roskilde domkirke. Brugte hun virkelig bevidst og aktivt sørøvere i kampen om herredømmet over Skåne? Som artiklen her viser, skorter det ikke på indicier, og det ville være helt i tråd med, hvordan udenlandske magter førte udenrigspolitik. Gengivet efter Vivian Etting: "Margrethe den første. En regent og hendes samtid".

*Fredrik Augustus Smil
Pundt til Mary Hülsten, Sønderborg, Augustenborg*

Breve mellem svogre

Prins Frederik af Nør og Christian 8.

Frederik August af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg var udpræget lillebror. Storesøster Caroline Amalie (1796-1881) var i 1815 blevet gift med den danske tronfølger Christian Frederik (1786-1848) og blev i 1839 dronning, da gemalen blev til Christian 8. Den mellemste i søskendeflokken, Christian August (1798-1869), var allerede i 1814 efter faderens død blevet hertug, mens den yngre Frederik (1800-1865) alle dage arvemæssigt var placeret i en slags reserverolle.

ANDERS MONRAD MØLLER

Frederik af Nør var meget militær, som det lyser ud af dette stik fra omkring 1845, og han regnede sig selv for en stor strateg. Selvtilliden fejlede absolut ikke noget, når han kritiserede alle sine officerskolleger – inklusive den ærværdige Frederik af Hessen, mens denne var hans overordnede i Slesvig. Men glansen gik af prinsen i 1848, blandt andet på grund af hans hovne væsen over for ikke adelige officerer. Han var overhovedet ikke egnet i et samarbejde. *Det Kongelige Bibliotek.*

Karrierespørgsmålet

Den ringe aldersforskel mellem de to brødre betød, at de blev opdraget og undervist sammen, og siden tog de begge samtidig ud på den store obligatoriske Europarejse med studieophold i Heidelberg og Paris. Og da de kom hjem, valgte Frederik den mest populære levevej for yngre sønner i hans situation, nemlig en militær karriere og det skulle naturligvis være til hest i kavaleriet.

Som søn af Louise Augusta, Frederik 6.s højt elskede søster, og som svoger til tronfølgeren var han automatisk sikret et hurtigt avancement fra sin begyndelse i hestgarden i 1824. Det varede ikke længe, førend han fik sin egen eskadron i Slesvig. Han indrettede sig i det smukke Prinzenpalais og rykkede hurtigt videre op i graderne, i 1839 blev han generalmajor i spidsen for sit eget regiment.

I 1829 var han blevet gift med Henriette Danneskiold-Samsøe, en yngre søster af hans svigerinde, hertuginde Louise, og hun blev ham trods legemlige skrobøligheder i form af en gigtsygdom en trofast livsledsager og mor til en søn og en datter. Der er ingen tvivl om, at det var et lykkeligt ægteskab, og at Frederik var en opmærksom og hengiven ægtemand.

Den svagelige prinsesse Henriette, som da også her ser skrøbelig ud. Over for hende viste prinsen sine bedste egenskaber under hendes årelange sygdomsforløb. De sidste kendte breve fra Henriettes hånd er skrevet med blyant og en meget rystende hånd. Da hun som venteligt døde før ham, mistede Frederik enhver retningsfornemmelse og flakkede forvirret rundt på formålsløse rejser i udlandet. Han kunne være vendt tilbage til Nør, men det gjorde først hans ældste søn. *Det Kongelige Bibliotek.*

Huset Hessen

Men ingen roser uden torne. Og Frederiks torne hed familien Hessen. Dronning Marie – gift med Frederik 6. - tilhørte huset Hessen-Cassel, og hendes broder, der også hed Frederik, var almindeligt anerkendt som den bedste af Frederik 6.s generaler, og han var oberstkommanderende i Slesvig-Holsten. Han blev altså Frederiks overordnede, og alene det var galt nok.

Men så døde Frederik af Hessens – og dronning Mariens - gamle far, hvorefter sønnen overtog den afdødes embeder og nu også blev statholder i hertugdømmerne, udnævntes til feltmarskal samt overpræsident for lokalregeringen med sæde på Gottorp slot, ja, så skumlede den yngre Frederik mere end nogensinde.

Det kan man se af hans breve til svogeren Christian Frederik. Sådan set var den

unge mand ikke bange af sig, men stolede åbenbart på, at svogeren ikke viste hans breve til Frederik 6. Det gjorde han da heller ikke, og alt tyder på, at Christian Frederik tog den 14 år yngre Frederiks voldsomme skriftlige ytringer med flere gran salt.

Den ærværdige Frederik af Hessen blev nemlig kaldt et umælende bæst, han var udleved og et dumt og dårligt menneske, en klodrian og torsk. Den gamles militære fortjenester gav den unge hidsigprop ikke en døjt for.

Misstemning i familien

Forholdet til broderen, hertugen, var også en tid lang noget belastet. Der var sket det, at Frederik August i 1832 på sin moders vegne købte godset Nor og selv tog det i besiddelse. Louise Augusta havde blandt andet finansieret købet ved at trække sine egne midler ud af Augustenborg, hvad den unge hertug var *meget* fortørnet over. Han måtte blandt andet indskrænke sit hestehold, mens det stod klart, at lillebroderen, som var og blev moderens ojesten, med tiden skulle arve det nykøbte gods.

Snart bedredes stemningen dog, fordi brødrene i mangt og meget var enige. De blev begge medlemmer af stænderforsamlingen i Slesvig og forfægtede de samme konservative standpunkter, men kunne alligevel mødes med mere liberale i deres fælles slesvigholstenske holdninger.

En kontroversiel statholder

I 1842 gik Frederik af Hessen af på grund af svækket helbred, selv om Christian 8. gjorde, hvad han kunne for at få ham til at fortsætte lidt endnu. For spørgsmålet var, hvem der skulle overtage hans embeder. Det mente prinsen af Nør ikke kunne være noget problem, så den unge generalmajor meldte sig frejdigt som kandidat.

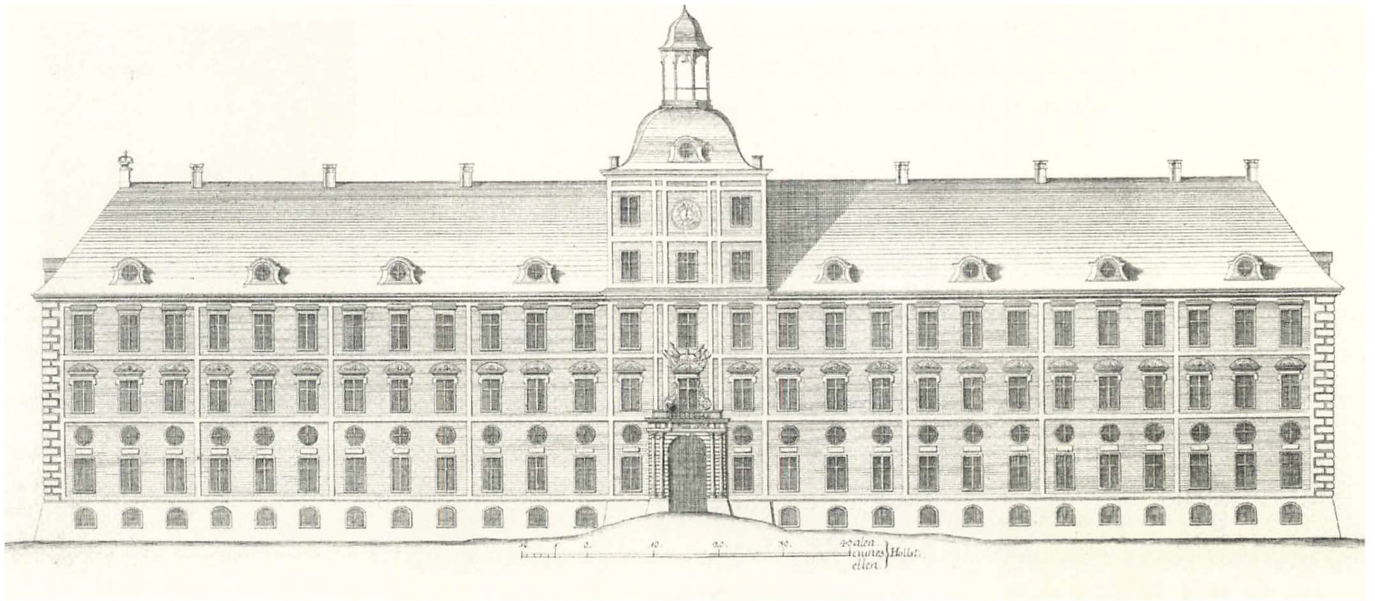
Christian 8. *kan* have tænkt, at brødrene måske kunne behandles med en passende del-og-hersk politik, og meget talte for den yngste svoger. Den friskfyragtige Frederik var faktisk mere populær i Hertugdømmerne end den mere tilbageholdne og aristokratisk reserverede hertug. Og hans personlige forhold til kongen var udmærket. Christian 8. holdt derfor en formaningstale over emnet loyalitet for prins Frederik, som lovede i alle måder at opføre sig på rette vis, hvorefter han blev tildelte samtlige embeder, og alle i familien har vel med spænding ventet storebroderens reaktion.

Men hertugen reagerede blot med en kolig lyknskning til lillebroderen, der nu kunne rykke ind på Gottorp slot. Forunderligt nok havde denne ved Frederik af Hessens død i 1845 nu kun lovord om sin forgænger. Mærkværdigt, men det skulle vise sig, at Frederik af Nør absolut ikke horte til de konsekvente.

I Danmark var denne udnævnelse naturligvis yderst upopulær, fordi prinsen havde luftet slesvig-holstenske synspunkter; tilliden til ham kunne være på et meget lille sted, og man valgte - som altid - ikke at spekulere nærmere over kongens motiver. Caroline Amalie var rædselsslagen ved tanken om, hvad hendes yndlingsbror, hertugen, ville gøre, men kunne altså ånde lettet op.

Frederik af Nørs modpol, den meget civile konge. Ganske vidst var Christian 8. også militært uddannet, men på dette område kendte han udmærket sin begrænsning. Nok var han lige så forfængelig med sit udseende som prins Frederik, men det skulle være civil elegance. I modsætning til sin forgænger, Frederik 6., optrådte han kun i uniform, når det var nødvendigt. Maleri af Wilhelm Marstrand. Gengivet efter "Gylden-dal og Politikens Danmarkshistorie", bd. 10.

Gottorp slot var sæde for lokalregeringen for Slesvig og Holsten, her var der indrettet lokaler til kongefamiliens lejlighedsvis ophold, og der var embedsbolig for statholderen. Frederik af Nør havde ellers indrettet sig på sit palæ i byen – nu kaldet Prinzenpalais og efter Anden Verdenskrig indrettet med museum og landsarkiv. Men prinsen var ikke bange for at indrette sig standsmæssigt og med stor bekostning på Gottorp. Det blev så med kortvarig fornøjelse. *Gengivet efter Anders Monrad Møller (udg.): "Christian VIII.s Breve 1813-1848. Augustenborgerne." bd. 5.*

En frygtsom statholder

Stillingen som statholder blev noget af en skuffelse for Frederik August. Han havde troet, at den medførte stor indflydelse, men måtte hurtigt konstatere, at alle væsentlige beslutninger blev taget i Slesvig-Holsten-Lauenburgske Kancelli i København. I realiteten var han blot et slags mellemled; han stod i spidsen for et ekspeditionskontor, og henstillinger fra ham havde ingen virkning. Han klagede i sine breve til den kongelige svoger, der naturligvis har vidst alt om, hvordan landet lå, men som blot svarede i beroligende vendinger.

Men der var forsonende momenter. For prinsen af Nor var absolut ikke uden forfængelighed, og han kunne godt lide at indrette sig særdeles standsmæssigt på Gottorp. Og det blev gjort i stor stil. Til gengæld var han som statholder og overstkommenderende besynderligt frygtsom, bl.a. for kongens sikkerhed, når denne opholdt sig syd for Kongeåen. Det gav sig udslag i et forslag om en forandret rejserute i august 1843, da Christian 8. agtede sig til Fohr for at holde ferie og bade. Den blev ikke ændret.

Dette gentog sig året efter, da kongen rejste i samme ærinde. Prinsen havde da planer om at have en eskadron kavaleri midlertidigt placeret ved Haderslev på vej til kantonnement og efterårsmanøvre ved Horsens. Kongen afslog på det bestemteste enhver opsigtsvækkende flytning af tropper, han kendte de dansk-talende slesvigeres holdning, de ville slutte kreds om ham så godt som nogen garde, skrev han. Og heri havde han utvivlsomt ret.

Kongens øjne og ører?

Et andet karakteristisk træk var prinsens opfattelse af at være anbragt på kongens uundværlige lyttepost i Hertugdømmerne. Han indberettede i de private breve hele tiden om de politiske stemninger, og han blev ikke træt af at fastholde, at der

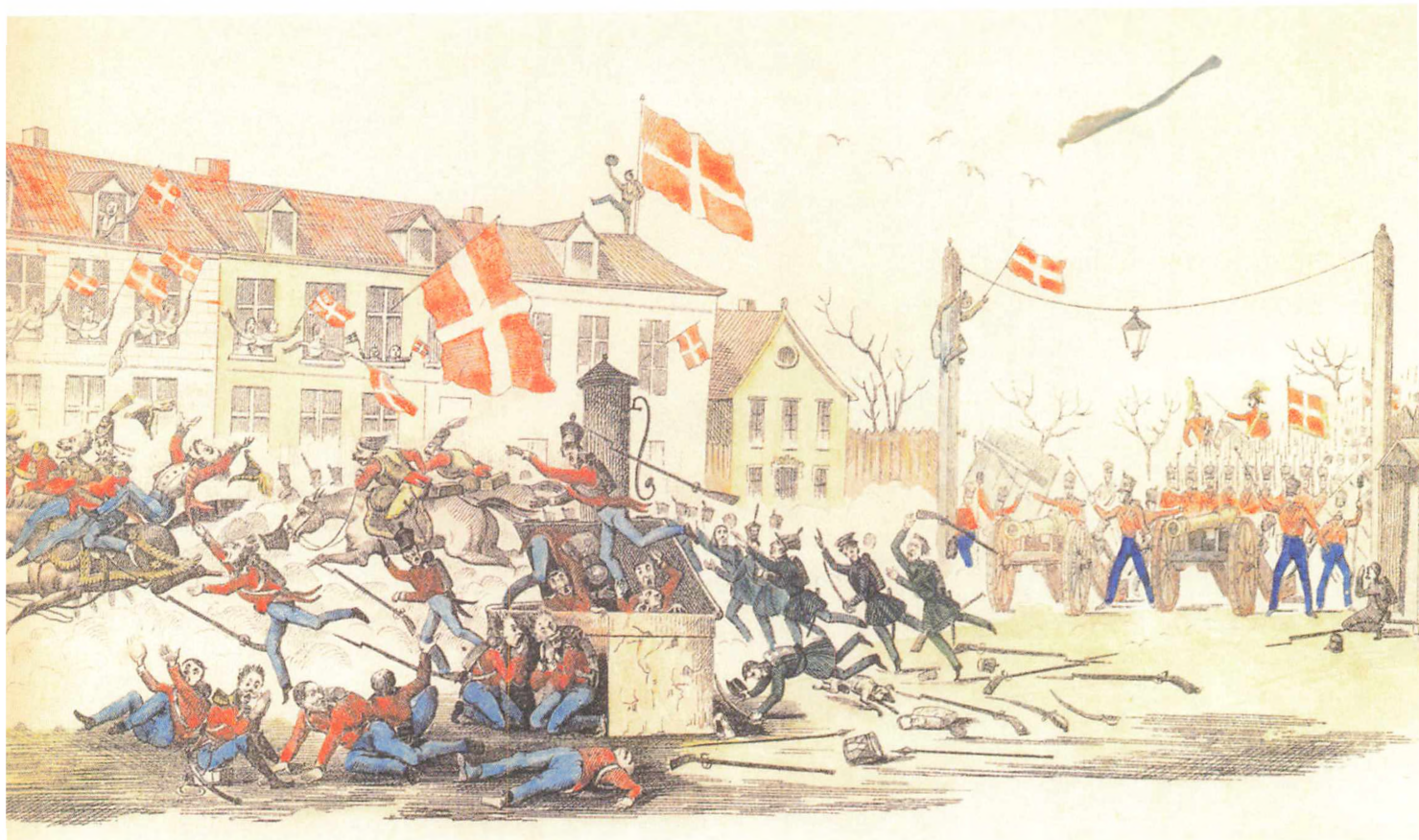
Plan over Rendsborg fra 1862. På dette tidspunkt var fæstningsværkerne ved at blive sløjfet, men konturerne er angivet. Man ser jernbanen, der forbinder Slesvig med Neumünster. Prinsen med følge kom i 1848 nordfra og kunne langs banen gå lige ind i fæstningen, fordi der overhovedet ikke var skærmet af, hvorefter de indtrængende let kunne nå frem til slotspladsen, hvor garnisonen stod opstillet. Og så gik det, som det gik. Gengivet efter J.P. Trap: "Hertugdømmet Slesvig III (1864), kortbilag".

så sandelig ingen "partiånd" var dér. Det blev et mantra, som han fastholdt næsten lige til kongens død uanset de tysk-nationalistiske strømninger, som han simpelthen benægtede eksistensen af. I Holsten, hævdede han, var man udelukkende loyale undersåtter. Enten var det et forbløffende selvbedrag eller måske blot naivitet? Forestillede han sig virkelig, at kongen ikke havde andre kanaler til at få viden om stemningen i Hertugdømmerne?

I virkeligheden var der tale om dobbeltspil. For han konspirerede sammen med broderen i fælles hemmelige henvendelser til udlandet for at få støtte til slesvig-holstenske synspunkter. Man kan ikke af de indbyrdes breve se, om Christian 8. havde mistanke til ham, men da kongen var velinformeret om hertugens aktiviteter, så har han nu nok tænkt sit, når det gjaldt prinsens. For der var andre, der kunne fungere som hans øjne og ører.

LITTERATUR

Christian VIII.s Breve 1813-1848. Augustenborgerne bd. 5 og 6. Udgivet af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie ved Anders Monrad Møller under medvirken af Otto Madsen 2008.

Da det endelig kom til stykket, levede prinsen af Nørs militære evner ikke op til hans egne postulater derom, hvilket viste sig tydeligt i slaget ved Bov d. 9. april 1848. På denne samtidige illustration, der tydeligvis er dansksindet i sit syn på begivenhederne, ses hvordan loyale flensborgere hilser de danske soldater velkommen, mens slesvig-holstenske officerer, soldater og studenter fra Kiel flygter rædselsslagne. *Gengivet efter Hans Schultz Hansen, Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen (red.): "Sønderjyllands Historie efter 1815"*

Det åbne brev i 1846

Efter fremkomsten af det åbne brev i 1846, som trak tæppet totalt væk under Augustenborgernes arveforhåbninger, var han lidt længe om at tilslutte sig storebroderens protest. Han gjorde det først mere end en måned senere, da Christian 8. på Fohr havde stillet som en betingelse for hans forbliven på posten, at han underskrev en erklæring om at kunne tilslutte sig den holdning til arvefølgen, der fremgik af det åbne brev.

I virkeligheden var prinsen af Nor naturligvis lumsk ked af at forlade sine poster og ikke mindst den prestigefyldte bopæl, som han havde fået indrettet sig på Gottorp slot. Det var ikke tillukkende at sidde i relativ uvirksomhed som almindelig godsejer på Nor. Men som sådan forblev han alligevel i en selvpålagt rolle som den, der indberettede om opinionen i Slesvig og Holsten, for i modsætning til broderen korresponderede han med kongen til det sidste. Han havde troligt påstået sin egen og andres loyalitet, og så var han dog den, der selv blev den mest markante oprører.

Rendsborg 1848

Thi at han vendte tilbage i rampelyset i fuld dansk generallojtnantsuniform i Rendsborg i marts 1848 er velkendt. I spidsen for en flok lidt tilfældigt sammenskrabede

personer gik han ind i fæstningen, hvor den var åbent tilgængelig ved den nyanlagte jernbane. Hans forbløffende initiativ lammede fuldstændigt garnisonen, der var opstillet på paradepladsen. Siden skrev han i sine erindringer, at han var forbløffet over, at der ikke var en eneste, som gjorde modstand. Han havde dog været lige til at stikke ned. Men alle må have været lamslåede, endda så meget, at de mange loyale officerer siden havde let ved at flygte nordpå.

Denne oprørshandling ødelagde alt, hvad der måtte have været tilbage af augustenburgske fremtidsudsigter inden for det danske monarki. Hertugen forstod det med det samme, han blev nu blot placeret som inaktiv kransekagefigur. Prinsen af Nor havde forestillet sig en helt anderledes aktiv rolle som leder af oprørshæren, men det varede ikke længe. Han slap ikke så godt fra slaget ved Bov.

Hans kolleger i den provisoriske oprørsregering var klogere end som så, de tilkaldte den preussiske general von Bonin, og prinsens rolle var derfor hurtigt udspillet, han havde ikke haft nogen heldig hånd.

Prinsens videre skæbne

Det gik lidt forskelligt for broderne efter treårskrigen. Hertugen måtte mod erstatning af med Augustenborg og andre slesvigske godser, men kunne så slå sig ned i Primkenau i Schlesien og dér drive et mønstergods.

Broderen fik ikke konfiskeret Nør, som han altså beholdt, men i øvrigt ikke kunne bo på, for der blev ikke tale om amnesti til den forhadte oprørsleder. Men sønnen vendte i 1866 tilbage, og faktisk var Nør i slægtens besiddelse helt til efter Anden Verdenskrig.

Frederik af Nor flakkede en del omkring, først var han i Tyskland, men i 1852 flyttede han til England, hvor han forgæves forsøgte at få støtte til Augustenborgernes sag. Fra 1854 opholdt familien sig i Paris, hvor han kom i kontakt med Napoleon III. Da Henriette døde i 1858, stod han alene tilbage uden rigtigt at have noget at tage sig til. I 1864 vejrede han først morgenluft, men der var ingen, der ønskede hans medvirken. Sent på året giftede han sig anden gang med en 35 år yngre amerikanerinde. Det ligner lidt en panikhandling og blev et kortvarigt ægteskab, eftersom han døde pludseligt i Beirut den 4. juli 1865 – han var på vej til Palæstina og Ægypten.

Fraset forholdet til den første ægtefælle er der således ikke meget godt at sige om fantasen Frederik af Nor.

Anders Monrad Møller er historiker, dr.phil., pensioneret universitetslektor og indehaver af Forlaget Falcon

Hadde dele af den folkelige opposition fået sin vilje, så var Frederik af Nør endt som på dette samtidige træsnit – med en strik om halsen. Rollen som krigsminister i den provisoriske regering og hans ledelse af kuppet mod fæstningen i Rendsborg havde ikke ligefrem gjort ham populær i Danmark. Han slap dog noget mere nådigt med at blive landsforvist. *Gengivet efter Hans Schultz Hansen, Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen (red.): "Sønderjyllands Historie efter 1815"*

Hvad er argumenterne for, at Vinlandskortet er et falsum?

I historien om "Danmark og de store opdagelsesrejser" i Siden Saxo nr. 4 2009 skriver Jacob Tullberg, at Vinlandskortet "... næsten enstemmigt opfattes som et falsum af nulevende specialister".

Men er der nu også så stor enstemmighed?

Det er rigtigt, at analyser af blækket havde dømt Vinlandskortet ude, men i 1986 kom kortet ind i kampen igen, efter en scanning af hele fladen udført af University of California. I 2002 kom University of Arizona frem til, at papiret er fra første halvdel af 1400-tallet, og det støtter anbefalingen fra 1986 til at revurdere kortets mulige autenticitet.

Spørgsmålet ændrer ikke meget ved Tullbergs pointe, at teorien om en særligt nordisk inspira-

Det omdiskuterede vinlandskort, som ud over den canadiske kyst. Grønland og Island også viser Indien, store dele af Afrika samt Tartar-riget. Gengivet efter Peter Brent: "The Viking Saga."

tion til de store opdagelsesrejser er dårligt underbygget. Men det mystiske Vinlandskort er interessant i sig selv, og måske kan Siden Saxo kaste lys over sagen?

Med venlig hilsen
Jens Riise Kristensen
København

Svar:

Hovedargumentet mod at opfatte kortet som ægte hviler ganske rigtigt på blækket. Blækket blev underkastet grundige analyser, kort efter at kortet var blevet præsenteret af forskere fra Yale universitetet i 1960'erne, da kortet, endog set med det blotte øje, virkede helt anderledes end andre skrifter fra middelalderen (hvor blækket typisk fremstår brunligt og falmet). Blækket indeholder det titaniumholdige stof anatase, som først blev brugt fra omkring 1920. Omvendt er pergamentet fra 1400-tallet. Det kunne godt lade sig gøre, at

en person i det 20. århundrede skrev med nyt blæk på gammelt pergament, men det kunne ikke lade sig gøre, at en person i 1400-tallet tog et (dengang) nyt stykke pergament og skrev på det med en type blæk, som endnu ikke var opfundet. Men det skal klart indrømmes, at det er yderst vanskeligt at opdrive et stort stykke ubeskrevet pergament fra 1400-tallet.

Et andet argument, der taler imod kortets ægthed, er at kortet slet ikke falder ind i de almindelige kartografiske kategorier fra 1400-tallet (T-O kort, komplekse verdenskort, zonale verdenskort, ptolemæiske kort, portolan). Kortet ligner med andre ord slet ikke noget fra 1400-tallet.

Endelig er der teksten på kortet, som omtaler rejser til Vinland og Markland foretaget af Leif Erikson og Bjarne Herjolfson omkring år 1000. Rejser til disse lande opfattes i teksten som noget fortidigt og unikt. Men i 1950'erne kunne den norske arkæolog Helge Ingstad vise, at nordboerne i Grønland blev ved med at hente tømmer i Nordamerika i flere hundrede år.

Disse forhold, og mange andre, kan man læse om i Kirsten Seavers bog *Maps, myths and men: The story of the Vinland map* (2004). Fru Seaver er ubetinget imod at opfatte kortet som ægte, men er dog fair i sin gennemgang af de argumenter, som har været fremsat til støtte for det modsatte synspunkt.

Flere respekterede forskere har i tidens løb talt for kortets ægthed, men det er mit klare indtryk, at Seavers bog fra 2004 har diskrediteret kortet afgørende.

Det virkelig spændende ved kortet er, hvem der så lavede det? En række faktorer peger mod tyske, katolske gejstlige i 1930'erne, og at motivet for at lave kortet skulle være at påvirke forholdet til de nazistiske magthavere, men det sidste ord er ikke sagt i den sag.

Med venlig hilsen
Jacob Tullberg,
ph.d., Københavns Universitet

Hvem er "Lützens-kronprinsens informator", der er syg eller måske dør omkring 1738?

I sidste nummer af Siden Saxo bragte vi ovenstående spørgsmål fra Jytte Pedersen i Greve, men vores eksperter var desværre ikke i stand til at identificere denne Lützens. Men hvor man leder forgæves i de gængse historiske værker og kilder, findes der dog værker af anden art, der med held kan konsulteres.

En vågen læser af Siden Saxo har venligst bidraget med følgende oplysninger:

Svar:

Oplysningen, der søges, findes i Rasmus Nyerup og Johann Edvard Kraft: "Almindeligt Litteraturlexicon for Danmark, Norge og Island", København 1820. Hvis man slår op på Lützens, finder man to personer:

Først fader Frans Julius, født 1650, møllersøn fra Lauenburg, teolog fra Wittenberg, 1704 tysk hofprædikant og professor i teologien ved det Ridderlige Akademie i København.

Og derefter sønnen: "Friderik, født 1700 den 29. Juli i Colln an der Spree, hvor hans fader da boede (som præpositus ved St. Petri). Var informator hos Kong Friderik V som kronprints, men forfaldt til melankoli og døde ung."

Han har skrevet en eneste ting og er derfor med hos Nyerup og Kraft: "Lebenslauf Seiner Excellence Joh. Georg Holstein." København 1727. Jeg ved ikke, hvor meget dette nytter den venlige Jytte Pedersen i Greve i hendes jagt på postmester Tonboes forældre. Nyerup og Kraft er faktisk ret grundige, og deres lexicon er en nem og nyttig indgang til ikke bare litteraturen, men også personalhistorien.

Med venlig hilsen
Klaus Carsten Pedersen,
direktør for Det Udenrigspolitiske Selskab

Spørgsmål til spørgeskassen kan sendes som e-mail: sth@ra.sa.dk eller som almindeligt brev til:

Siden Saxo – Spørgeskassen
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9
1218 København K

Modstandsmænd, søfolk og kriminelle kvinder – historier fra arkiverne som web-tv

Den 23. februar 2010 lancerede Statens Arkiver et nyt site, hvor forskere og arkivbrugere fortæller historier fra arkiverne og giver gode råd til, hvordan man selv kan komme i gang med at skrive en bid af Danmarks historie.

Hvordan kommer jeg i gang med at undersøge besættelsestidens historie? Hvordan er det at have kriminelle kvinder i sin slægt? Hvad er Øresundstoldregnskaberne? Det er bare nogle af de spørgsmål, du kan få svar på i Historien i arkiverne.

I Historien i arkiverne kan du:

- se web-tv med historiske fortællinger
- høre eksperterne fortælle om, hvordan man forsker i arkiverne
- opleve de originale historiske dokumenter på tæt hold

I indslagene kan du se og høre om 1800-tallets kriminelle verden fortalt ud fra, hvad en slægtsforsker har fundet i arkiverne om sin egen familie. Hun fortæller om tre kriminelle kvinder, der hærgede på Fyn og i Jylland.

Eller du kan vælge at se indslagene om besættelsestidens historie, hvor arkivets egen forsker fortæller om sabotageaktioner og likvideringer, der fik tiden under besættelsen (1940-45) til at ligne borgerkrig.

I temaet om søfart kan du bl.a. se og høre om de danske tropekolonier, slavehandel, Øresundstolden og søfartens betydning for Danmark.

Sammen med fortællingerne kan du se nogle af de dokumenter, eksperterne har brugt for at kunne fortælle historierne. De historiske dokumenter er hentet fra Statens Arkivers samlinger.

Historien i arkiverne er produceret af Statens Arkiver og bliver lanceret i et samarbejde med DR, der har stillet levende billeder fra deres arkiv til rådighed.

Se Historien i arkiverne her:

www.danskkultur.arv.dk/sa

